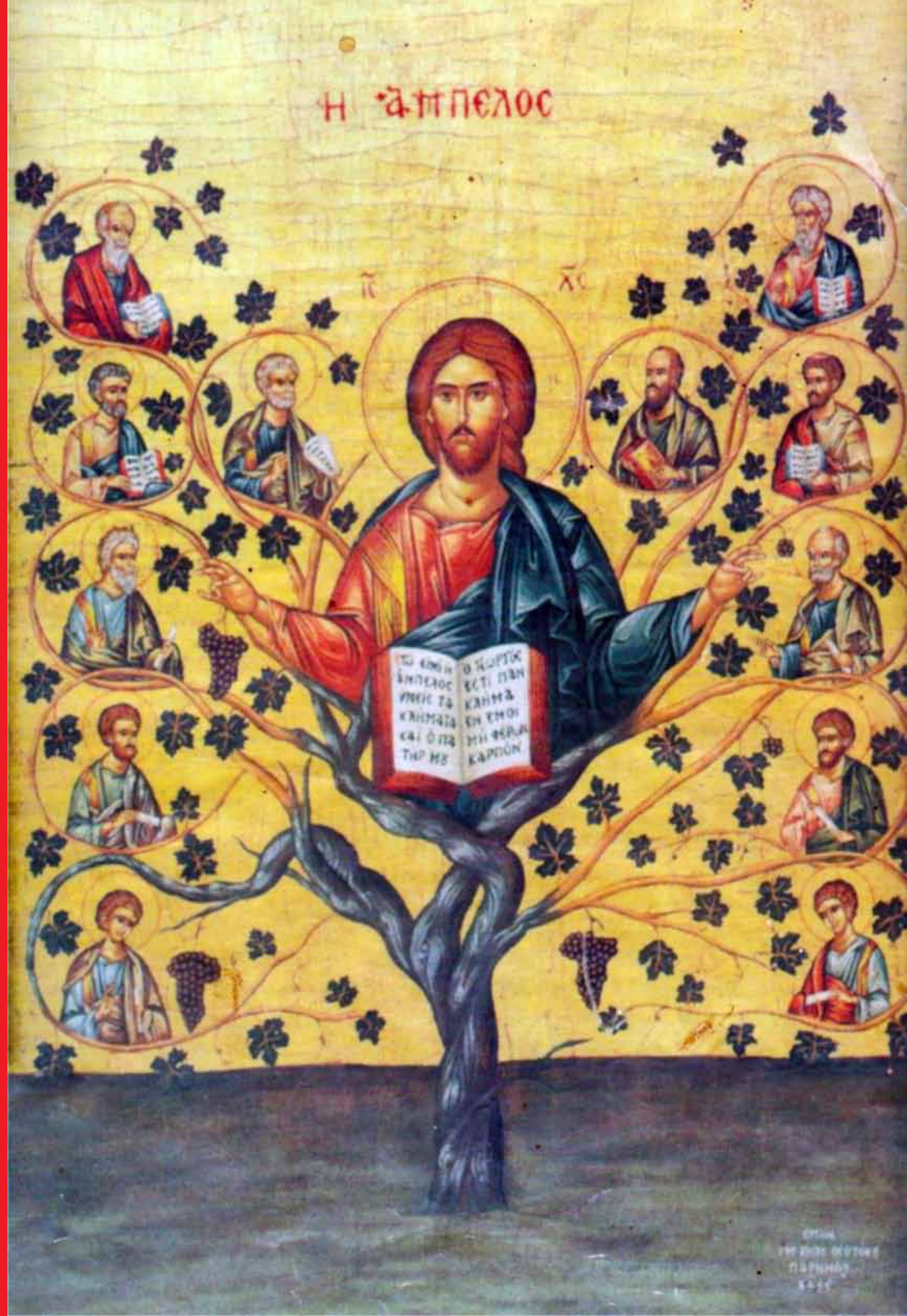
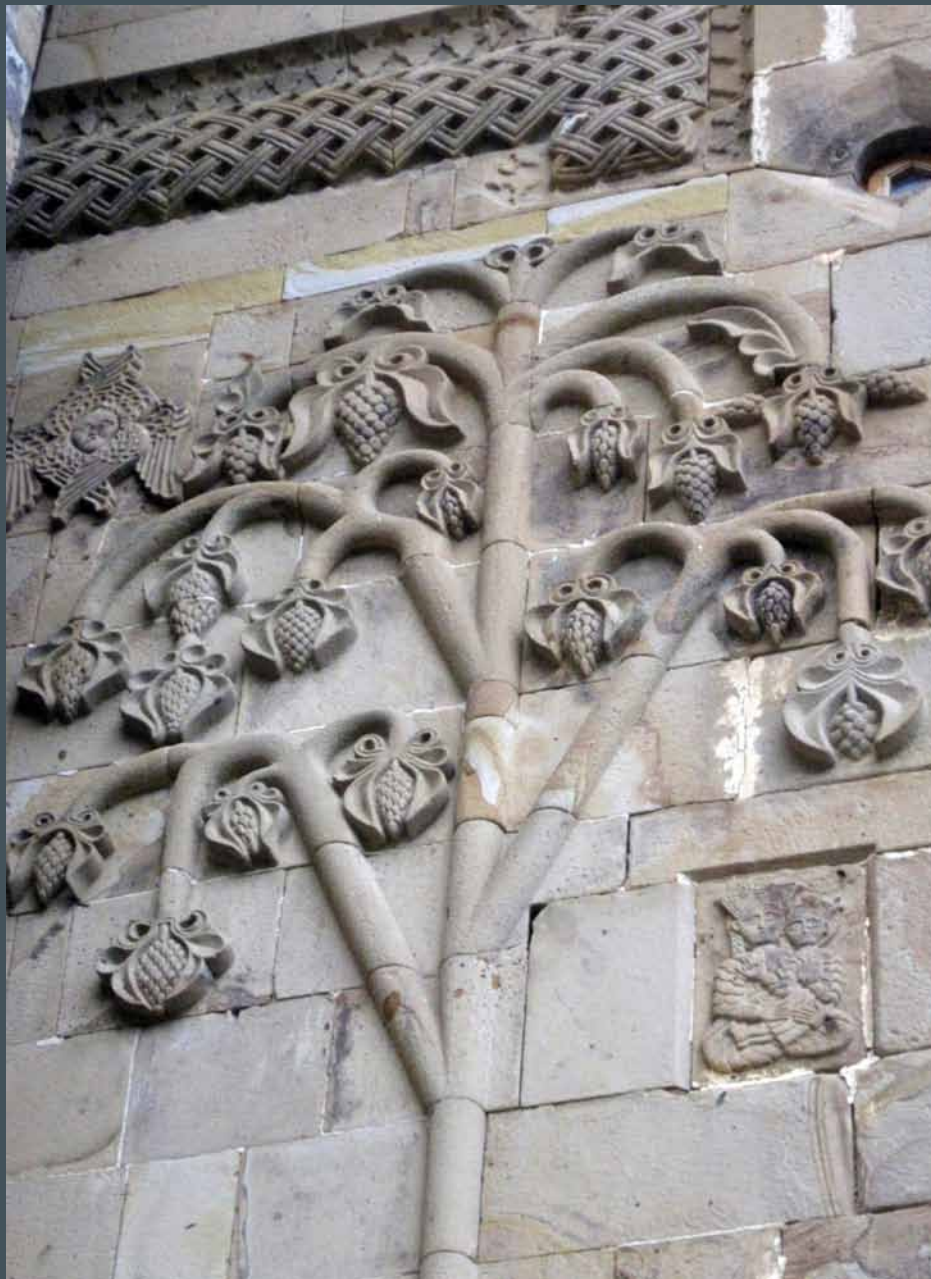

ვაზი, ბიბლია და საქართველო

Vine, Bible and Georgia

ანანური, ვაზის ბარელიეფი
Ananuri, low relief

ელზა ასაგაშვილი

ყავი, ბაჭყალი და
საქართველო

თბილისი
2011

კონსულტანტები: ზაზა აბაშიძე
ვახტანგ კვანტალიანი
ვლადიმერ კიკილაშვილი
დიმიტრი გაგუნაშვილი
თინათინ ქიტოშვილი
დოდო ჭუმბურიძე

რედაქტორი ლუიზა დავითაშვილი

კომპიუტერული
დიზაინი: მაკა ბაღიაშვილი

ISBN 978-9941-0-2873-1

ვაზს მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ბიბლიაში. ბიბლია წიგნთა წიგნია. მისი შრეები—უხსოვარი დროიდან დღემდე—მრავალ საიდუმლოს ინახავს. მის წიაღში დამარხული და დაფარული საიდუმლოს ამოხსნა ურთულესია, თუმცა სიტყვის ეტიმოლოგიისა და ტოპონიმიკის გათვალისწინებით შევეცდებით დაფარულისთვის საბურველის შემოცლას.

მეცნიერები და მკვლევარები გამორიცხავენ სემიტური და ინდოევროპული ჩამომავლობის მოსახლეობის პირველობას მევენახეობა—მელვინეობის დარგის წარმოშობის საკითხში. ამ აზრს ასაბუთებს ლურსმული წარწერები და მოპოვებული არქეოლოგიური მასალა, რომ ამიერკავკასიაში მევენახეობა ურარტუს სახელმწიფოს შექმნამდე არსებობდა (გ. ჩიტაია, 1964 წ.).

აღმოჩენების საფუძველზე მეცნიერების დასკვნით „არქეოლოგიურ, ისტორიულ, თუ ლიტერატურულ წყაროებზე დაყრდნობით, ამპელოგრაფიული გამოკვლევები კიდევ ერთხელ ადასტურებს კულტურული ვაზის ფორმათა წარმოშობის პირველადობას ამიერკავკასიაში, კერძოდ კი, საქართველოს ტერიტორიაზე. დასკვნის დამაჯერებლობა განმტკიცებულია ფაქტობრივი მასალით, საქართველოს ტერიტორიაზე ჩატარებული გათხრების შედეგად აღმოჩენილ ერთ-ერთი ყველაზე სარწმუნო ამპელოგრაფიული ნიშნით—ვაზის ნიჰნებით, რომლებიც ჩვ. წ. აღ-მდე 7—5 ათასი წლის წინანდელი პერიოდით თარიღდება“ (შულავერის კულტურა).

„ვაზი და ადამიანი—ეს ორეული—ისტორიული მოვლენაა, ხოლო მათი ურთიერთობით მიღებული შედეგი ქართული ცივილიზაციის დასაწყისია, რომელიც შენიშვნის გარეშე, ძვ. წ. აღ. VI ათასწლეულიდან მაინც უნდა დავიწყოთ“—წერს აკადემიკოსი ლევან ჭილაშვილი. არქეოლოგების მიერ აღმოჩენილი ნივთები—სხვა და სხვა ზომის საღვინე ჭურჭელი, ყურძნის ნიჰნები და ვერცხლის გარსაკრავიანი ვაზის რქები, ძვ. წ. აღ. IV—III ათასწლეულის ქართველ ტომებში მევენახეობისა და მელვინეობის განვითარების დამამტკიცებელ უტყუარ საბუთს წარმოადგენს.

„მტკვარ—არაქსის კულტურის“ (ძვ. წ. აღ. IV—III ათასწლ.) გეოგრაფიული სივრცე ქართველი ტომების ვრცელ ტერიტორიაზე განსახლების არეა. მატერიალური კულტურის ძეგლების უმეტესობა მიგვანიშნებს, რომ ვაზი აქ საკულტო რიტუალის მთავარი შემადგენელი ნაწილია (ლ. ჭილაშვილი, 2004 წ.).

ჩვენს ლეგენდებსა და თქმულებებში ერის ასაკი ხშირად ვაზის ხნოვანებით განისაზღვრება. მაგალითად, შირაქში ჩაწერილი ლეგენდა—„ვაზის ცრემლები“ მოგვითხრობს: „ვაზს ასაკი

ჰკითხეს—არც მეტი, არც ნაკლები, ზუსტად საქართველოს ხნისა ვარო—როგორო?—ორივე ერთ დღეს დავიბადეთო“ (ნ. შამანაძე, 1973 წ.).

საქართველოში ვაზი „სიცოცხლის ხედ“ ითვლება. არსებული ლეგენდის თანახმად, ქართლის პირველმა განმანათლებელმა წმინდა ნინომ ახალი რელიგიის სიმბოლო—ჯვარი შექმნა „ნასხლევისაგან ვაზისა“.

ქართველთა ყოფა—ცხოვრებაში ვაზის განსაკუთრებულ მნიშვნელობაზე მეტყველებს ისიც, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე უხვად მოფენილ უძველეს ხუროთმოძღვრულ ძეგლებზე, სამშენებლო ქვები ვაზითაა მოჩუქურთმებული. მნახველზე წარუშლელ შთაბეჭდილებას ტოვებს ნიკორწმინდის, გელათის, ვარძიის, სამთავისის, იყალთოს, ზარზმის, სვეტიცხოველის, ხახულის და მრავალი ტაძრის კედლებზე ამოტვიფრული ვაზის მტევნები.

თვალისმომჭრელია ქარვისფერი რქანითელი. ნაზმა და საამო საფერავმა შორს გაუთქვა სახელი ქართულ ღვინოს, რაც ქართველი კაცის გონებისა და შრომისმოყვარე ბუნების შედეგია. ვაზისადმი უსაზღვრო სიყვარულისა და ერთგულების საფუძველზე შეიქმნა და დღემდე მოაღწია ვაზის სხვა და სხვა ჯიშებმა (500—მდე).

სხვა და სხვა ქვეყნებში გავრცელებული ლეგენდები გადმოგვცემენ, რომ პირველი ვაზი დარგო ადამმა და სამოთხის აკრძალული ხე იყო არა ვაშლი, არამედ ვაზი. ჩვენი აზრით, ლეგენდები ხშირად მითოსურ სამოსელში გახვეულ ჭეშმარიტებას ასახავენ, რასაც ისტორიკოსებიც ადასტურებენ.

საყოველთაოდ არის აღიარებული, რომ საქართველო ღვინის თავდაპირველი სამშობლოა; გამოყოფილია შემოქმედებითი მევენახეობის ორი ძირითადი-კოლხეთისა და ალაზნის კერა. კახეთში მდებარეობდა უძველესი ქალაქი „ბერ“: „კახოსმა კუხოსის დახმარებით ალაშენა ჩელეთი, რომელსა ბერ ერქვა პირველ შენებულსა კახეთისასა“, —წერს ლეონტი მროველი. ამ ქალაქის სახელწოდების—„ბერ“ წარდგინებით თქვენი ყურადღება გვსურს მივაპყროთ ისეთ დიდმნიშვნელოვან საკითხს, როგორიცაა ვაზის, ბიბლიისა და საქართველოს ურთიერთკავშირი; ეს ქალაქი კი თავისი თავდაპირველი სახელით—„ბერ“, ანუ ჩვენი მოსაზრებით ჭბერ-ჭებერი, უშუალო მონაწილეა ამ ურთიერთკავშირის.

ბიბლია გადმოგვცემს ძველი მსოფლიოს ისტორიას. მეტად რთულია, სიზუსტით წარმოვაჩინოთ მასში აღწერილი ისტორიული მოვლენების დრო და კონკრეტული ადგილი, მაგრამ თუ შედარებით ანალიზს გავაკეთებთ ამ მოვლენებისა და მეცნიერთა, ისტორიკოსთა, მიერ აღწერილი ძველი ახლო აღმოსავლეთის ისტორიული პროცესებისას, და ვიმუშავებთ პარალელურ რეჟიმში,

შესაძლებელი გახდება თვალსაჩინოდ გავაშუქოთ ბიბლიაში გადმოცემული ისტორიული მოვლენები, რის საფუძველსაც იძლევა ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენების ფონი. ჩვენი მოსაზრებით, არამართებულია ახლო აღმოსავლეთის უძველეს ისტორიაში საქართველოს როლის იგნორირება, რადგან ბიბლიაში მოცემული მრავალი ფაქტი უშუალოდ უკავშირდება საქართველოს ტერიტორიას და ქართველურ ტომებს.

გამოჩენილი მეცნიერი, რელიგიის მკვლევარი, უნგრელი ფილოსოფოსი გუსტავ გეჩე ბიბლიასთან დაკავშირებით წერს: „Эти книги содержат не только учения и законы, но и исторические предания. Они повествуют об избранном народе, показывают, как бог избрал на службу себе один народ из великой семьи человечества, чтобы сделать его своим народом и заботиться о его будущем-благополучии (спасении)”. თუმცა გეჩე ნათლად მიუთითებს ებრაელთა გამორჩეულობის შესახებ, მაგრამ შეიძლება ძველი და ახალი აღთქმის სხვანაირი წაკითხვაც. თუნდაც იქიდან დავიწყოთ, რომ ბიბლიას ქარგად გაჰყვება ის, რომ ღმერთის რჩეული ტომი (ერი) არის მევენახე-მელვინე ტომი უძველესი დროიდან. ამას მოწმობს ბიბლიის გადმოცემა, რომლის თანახმად ღმერთის რჩეული ნოე წარღვნის შემდგომ თავის საქმიანობას ვენახის გაშენებით იწყებს. იგი არის პირველი მევენახე-მელვინე. ღმერთმა ნოეს დაავალა გაეკეთებინა კიდობანი და გადაერჩინა კაცთა მოდგმა წარღვნისაგან. ღმერთმა აღთქმა დადო ნოესთან და სწორედ მან აღუშენა საკურთხეველი უფალ ღმერთს.

მივყვეთ ბიბლიას, სადაც, ნოეს შემდეგ, უმნიშვნელოვანესი პიროვნებაა მამამთავარი აბრაამი, რომელიც არის ვინმე ებერ-ყებერის შთამომავალი. სიტყვას-ყებერი ტექსტში ზოგჯერ ებრაელი ცვლის: „მოთრგუნავენ ყებერს” - „აჭირვებდენ ებრაელთა” (რიცხ.24:24); „აბრაამ ებრაელს” - „აბრაამს წიაღსა” (დაბ.14:13). რატომ მაინც და მაინც ებრაელი? ისტორიკოსთა აზრით, ეს ტერმინი გვიან არის წარმოქმნილი. ამასთან, სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით ჭებრაელი-ებერისაგან(ი), რაც მრავლისმთქმელია. დასკვნის გაკეთება შეიძლება მარტივად, რომ აბრაამი არის ყებერი ანუ ჭებერი.

ბიბლიის გადმოცემებიდან ნათლად ჩანს, რომ აბრაამი დაკავშირებულია მევენახეობა-მელვინეობასთან. აბრაამმა, პირველმა, ამოთხარა ჭა (ბერ) და „ხადა სახელსა უფლისა ღმრთისასა” (დაბ.21:33). ღმერთის სახელია „საბაოთ“, ძველ ებრაულ ენაში საბა ღვინოს აღნიშნავს, რაც მეტყველებს იმაზე, რომ აქ უბრალოდ ჭაზე კი არ არის საუბარი, არამედ ღვინისათვის განკუთვნილ ჭაზე. ძველ ქართულ ენაში ღვინისათვის განკუთვნილი ჭა-ჯურღმული, ორმო, იგივე საწნეხელი ანუ წბერია (საწნეხელი-ღვინის საჭყლეტი ადგილი, სულხან-საბა ორბელიანი).

დავით-გარეჯი — VI ს.

აბრაამმა სადაც ამოთხარა ჭა (ბერ)-ჯურღმული, ორმო, სანნეხელი ანუ ნბერი, ამ ადგილას ქალაქს უწოდა „ჯურღმული ფიცისა“ ანუ „ბერშება“ (იგივე „ბერსაბე“): „რამეთუ მუნ იფიცნეს ურთიერთას და აღითქუეს აღთქუმაჲ ჯურღმულსა მას ზედა ფიცისასა. და ჰხადა მუნ სახელი უფლისა ღმრთისა საუკუნოჲ“.

ამასთან, საინტერესო და მნიშვნელოვანია ბიბლიის გადმოცემა, რომ აბრაამი დამკვიდრებული იყო „ჯურღმულსა ზედა ფიცისასა“ ანუ აბრაამი დამკვიდრებული ყოფილა აღთქმულ მიწაზე (განა გარკვევით არ წერია ბიბლიაში, რომ სადაც ჭა ანუ ბერ ამოთხარა აბრაამმა, იქ დადეს აღთქმა და იქ ახსენა საუკუნო ღმერთის სახელი?).

ამრიგად, ღმერთის რჩეულნი ნოე და აბრაამი მჭიდროდ არიან დაკავშირებულნი მევენახეობა — მეღვინეობასთან, ანუ ისინი არიან მევენახე-მეღვინე ტომის წარმომადგენლები. რა თქმა უნდა, მხოლოდ ეს ფაქტები არ მეტყველებს იმაზე, რომ ღმერთის რჩეული ერი (ტომი)-ეს მევენახე-მეღვინე ერია უძველესი დროიდან. ბიბლია მრავლად შეიცავს გადმოცემებს, რომლებიც არის მყარი მტკიცებულებები, რომ იგი არის მევენახე-მეღვინე ერის (ტომის) შემოქმედება და ამდენად მისი საკუთრებაც.

ჩვენ შეგვიძლია ჩამოვთვალოთ ბიბლიის ის გადმოცემები, რომლებიც იმსახურებს სათანადო ყურადღებას, განხილვას და წარმოჩენას, რამეთუ ამ გადმოცემებს უძველესი დროიდან მევენახე-მეღვინე ქართველ ტომებთან, საქართველოს ტერიტორიასთან მოვყავართ:

1. სამოთხის ოთხი მდინარიდან ორის მდებარეობა (ტიგროსი, ევფრატი) ცნობილია; ერთ-ერთი, ფისონი, ბიბლიის გადმოცემით, მიედინება იქ, სადაც არის, „ოქრო კეთილი“. რაზე მიგვანიშნებს ეს გადმოცემა? იბადება კითხვა-ვინ იყვნენ იმ ძველ დროში ოქროს მომპოვებლები?

სამოთხის მდინარეებთან დაკავშირებით ბიბლიის ენციკლოპედიურ ლექსიკონში წერია: „Другие же предполагали, что река Гихон-Аракс, которая протекает в местности, называемой Куш, у Каспийского моря; Фисоном же считали ту реку, которая турками называется Фаш и древним известна под именем Фасис, протекающую в стране золота Колхиде (Хавила), к востоку от Черного моря“.

2. დაბადების მეოთხე თავში გადმოცემულია ადამ და ევას (ზევა) ძეთა გენეალოგია. ადამის პირველი ძე არის კაენი. იგი არის „კაცი ღმრთისა მიერ“. კაენი არის მიწისმოქმედი. ამ გენეალოგიაში საყურადღებოა, რომ მჭედელი თოხელი, მისი დაჲ ნოემა და ნოე-პირველი მევენახე-მეღვინე არიან ვინმე ლამეჟის შვილები. ე.ი. მათ ერთი გენეტიკა აქვთ.

გავავლოთ პარალელი ბიბლიის გადმოცემასა და ისტორიულ რეალობას შორის, თუ ვინ იყო

ლვთაეზის მონასტერი — VI ს.

ბეთანია — XII ს.

პირველი მჭედელი და პირველი მევენახე? როგორც არქეოლოგიური გათხრებით დამტკიცდა, პირველი მჭედლები (ოქრომჭედლები) და პირველი მევენახე-მელვინეები ქართველები არიან. ამას მონშობს საყდრისის მთაზე აღმოჩენილი დაახლ. ძვ. წ. აღ. IV-III ათასწლეულის ოქროს მალარო და დმანისში აღმოჩენილი ვაზის წიპნები, რომლებიც ძვ. წ. აღ. VII-VI ათასწლეულით თარიღდება.

3. ნოეს გენეალოგიაში-ნოეს ძენი: სემ, ქამ, იაფეთ- მჭედელი თობელი, მოსოხი (უდავოდ მესხები)... იაფეთის ძენი არიან. ამ გენეალოგიაში საყურადღებოა ებერ-ყებერი, რამეთუ მის შთამომავალთა შორის არიან: საბა (იგივე შება), ხავილა (ხავილას ქვეყანაში დის მდინარე ფისონი), აბრაამი... რაც, ვფიქრობთ, საყურადღებოა, რამეთუ, საბა ღვინოს აღნიშნავს.

აბრაამთან დაკავშირებით ბიბლია გადმოგვცემს მნიშვნელოვან ცნობას, რომ აბრაამს ჰქონდა „ფრიად მდიდარი ქუეყანა ყოვლითა საცხოვრითა და ვერცხლითა და ოქროთა“ (დაბ. 13:2). რა თქმა უნდა იბადება კითხვა: რომელი ტერიტორია იყო ცნობილი ოქროთი მდიდარი? გადმოცემით, საქართველო-მითიური ოქროს სანმისის მფლობელი ქვეყანაა.

ვფიქრობთ, საინტერესოა თუ რას წერს ბიბლიისა და აბრაამის ურთიერთკავშირის შესახებ ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი ი. კრიველევ: „Исходным пунктом библейских исторических повествований на который опирается не только иудаизм, но и христианство и даже ислам, являются сказания о патриархах Аврааме, Исааке и Иакове. Недаром в современной западной историко-религиозной литературе указанные три религии нередко именуются «Авраамическими»“. ამდენად, აბრაამის გვარ-ტომობის დადგენა ფრიად მნიშვნელოვანია.

საყურადღებოა ბიბლიის გადმოცემები აბრაამის ძეთა-ისაკი, ისმაელი-შესახებ: უფალმა ღმერთმა დადო აღთქმა ისაკის მიმართ. ისაკმა ამოთხარა ჭა-ჯურღმული (ისევე როგორც აბრაამმა) და უწოდა შიბყა(?); ამ ადგილას ქალაქს უწოდა „ჯურღმული-ფიცისა“. როგორც აბრაამი, ასევე ისაკი დამკვიდრებული იყო „ჯურღმულსა ზედა ფიცისასა“.

4. რაც შეეხება ისაკის ძეებს, ესავი, იაკობი (იგივე ისრაელი), მათ შესახებ მნიშვნელოვან ცნობებს გვანდის ბიბლია:

I. ესავი, ისაკის პირმშო შვილი, დამკვიდრებული იყო მთასა სეირსა, ედომის ქვეყანაში;

II. მშვიერმა ესავმა ოსპის შეჭამანდში გაუცვალა იაკობს პირმშობა, ამით მან დაკარგა მემკვიდრეობის უფლება.

III. ესავმა იაკობის მზაკვრობით მამისგან, ისაკისგან, დაკარგა კურთხევა. მისი წილი კურთხევა მიიღო იაკობმა.

შიო მღვიმე – VI ს.

IV. ესავეს ჰქონდა სამკვიდრებლად პური და ღვინით მდიდარი მინა და მისი კურთხევა პური და ღვინით იყო განმტკიცებული, რაც ნათლად ჩანს ბიბლიის ტექსტში. მერე რა, რომ მის წილ კურთხევას მისი ძმა-იაკობი იღებს. აქ მნიშვნელოვანია მინიშნება იმ მინაზე, რომელიც პური და ღვინით იყო მდიდარი და იმ ფაქტზე, რომ კურთხევაც სწორედ პურით და ღვინით იყო განპირობებული.

V. ესავეს ასევე ჰქონდა მახვილი და დადგება დრო, როდესაც ის გადაიგდებს ძმის (იაკობი) უღელს „ქედისაგან მისისა მახვილითა თვისითა“.

VI. ესავეს დაკავშირებით საინტერესოა ასევე შემდეგი გადმოცემა: „ვითარ გამოკულეულ იქმნა ესავე და დაშთეს დაფარულნი მისნი“; „მას დღესა შინა, -იტყჳს უფალი, -ნარვსყმიდნე ბრძენნი იდუმეაჲთ და გულისხმისყოფა მთისაგან ისავისსა“ (აბდია, 1:6,8); ვფიქრობთ, ესავეს სამკვიდრებლის—პური და ღვინით მდიდარი მინის, სეირის მთის, დადგენა რთული არ არის. ისტორიიდან ცნობილია, რომ მესოპოტამიის მინა არ სწყალობდა ვაზს და საუკეთესო ღვინო შუმერებს კავკასიიდან გაჰქონდათ (ა. დონინი).

რაც შეეხება იაკობს (ისრაელს), ბიბლიაში იგი ღმერთთან მეზობლად არის მოხსენიებული. ბიბლიური ისტორიის ქრონოლოგიის თანახმად იაკობი მოღვაწეობდა ძვ.წ. აღ. 1700 წ. ე.ი. დაახლოებით ამ პერიოდში დაკარგა ესავეს კურთხევა.

5. კურთხევადაკარგული ესავეს შემდეგ ვფიქრობთ საინტერესო იქნება თხრობა გავაგრძელოთ მოსეს შესახებ, რომელიც ბიბლიური ისტორიის ქრონოლოგიის მიხედვით მოღვაწეობდა დაახლ. ძვ. წ. აღ. 1250-1230 წ.წ.

ბიბლიის გადმოცემით მოსეს უფალი ღმერთი ავალებს გამოავლინე ერი ჩემიო. მოსე არის ლევიტელი. ზოგან აღნიშნულია, რომ იგი არის ებრაელი.

ბიბლიის მიხედვით ღმერთის რჩეულნი არიან ძენი ლევისნი. ლევის ძეთა გენეალოგიაში არის თობელი (მჭედელი), შიმყი (ვენახების ზედამხედველი), მახლი, მუში (იგივე მუშეკი)..., ისევ და ისევ მჭედელი და მევენახე.

მოსეს უფალი ღმერთი ავალებს, რომ მოიღოს ორი ქვის ფიცარი ღმერთის მთაზე და დაწეროს სჯული და მცნებანი, რომელიც მანამდის დაწერილი იყო ღმერთისა მიერ, მაგრამ ძეთა ისრაელისათა გადაშალეს. იბადება კითხვა, რა ენაზე იყო დაწერილი თავდაპირველად, მოსემდის, სჯული და მცნებანი ღმერთისა მიერ?

ამასთან, საინტერესოა თუ რას წერს ბიბლიასთან დაკავშირებით გ. გეჩე: „Поскольку еврейская

გელათი – XII ს.

ბიблиა рассказывает о союзе бога и человека, то её называют заветом (по-еврейски sefer habberit – исх. 24:4). Христиане поделили библию следующим образом: книги, написанные под знаком союза бога с Авраамом и Моисеем, называются Ветхим заветом, а книги, о союзе с Иисусом – Новым заветом”. ეს სიტყვები- sefer habberit საერთოდ არ ჩანს ბიბლიის ქართულ ვერსიაში: „და დაწერნა მოსე ყოველი სიტყუანი უფლისანი...” (გამოს.24:4), რაც მიგვანიშნებს იმაზე, რომ იგი გამოტოვეს.

6. ბიბლიის გადმოცემით სჯულის კიდობანი (რომელშიც იგულისხმება სჯულის წიგნი) ჰქონდათ ლევის ძეთას: „მას ჟამსა შინა გამოირჩია უფალმან ნათესავი იგი ლევისი აღლებად კიდობნისა მის სჯულისა უფლისა, შეწირვად და მსახურებათა ღოცვათა სახელისათვის უფლისასა დღენდელად დღემდე. ამის გამო არა უც ნაწილ და სამკვიდრებელ ლევიტელთა ძმათა შორის თვისთა, რამეთუ უფალი თავადი ნაწილ და სამკვიდრებელ არს მათა” (2სჯ. 10:8,9); აქედან გამომდინარე, საყურადღებოა ლევის ძეთა გენეალოგია: შიმყი, შიმყის ძე ბერიკა, ბერიკას ძე-ხებერი, ანუ ჭებერი.

7. აღთქმას ებრაულად sefer habberit ჰქვიაო. ისევ და ისევ ჭებერი. ეს მეტად საყურადღებოა! წიგნი ჭებერთა ხომ არა? მითუმეტეს, რომ ქალაქ ნელქარისის (ნეკრესი) თავდაპირველი სახელწოდება ბერ-ჭბერ-ჭებერი, რომელიც შემდგომ სატომო ანუ ეთნიკური სახელი და ტერიტორიის სახელწოდებაცაა, ესოდენ დიდი დატვირთვით ფუნქციონირებს ბიბლიის ტექსტში. არადა „ბერ” ძირი რომ ქართულია, ეს საყოველთაოდ არის ცნობილი. და ეს მრავლისმეტყველია. ამასთან დაკავშირებით დავიმოწმებთ, ისტორიკოსთა, მეცნიერთა, მოსაზრებას: „უდიდესი დახმარების განევა შეუძლია საქართველოს ისტორიის კვლევისათვის აგრეთვე ენობრივ მასალას, მის ანალიზს. ენაში დალექილია მთელი ეპოქები და ხშირად ამა თუ იმ ტერმინის ანალიზს ისეთივე თვალსაჩინო აღმოჩენამდე მივყავართ ჩვენი ქვეყნის უძველესი წარსულის შესახებ, როგორც ეფექტურ არქეოლოგიურ გათხრებს.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მცირე აზია ბიბლიაში მოხსენიებულია ზოგან კაფთორის ნახევარკუნძულის, ზოგან კი ცხენთსარბიელის სახელწოდებით. და უმნიშვნელოვანესია ცნობა, რომ ცხენთსარბიელი ეკუთვნის ქაბარათა ქვეყანას (დაბ.48:7); ვფიქრობთ, ქაბარათა არის არასწორად წაკითხული სიტყვა-ჭიბერთა, რადგან ისტორიიდან ცნობილია, რომ მცირე აზიის საკმაოდ დიდი ტერიტორია მართლაც ეკუთვნოდა იბერთა (ჰიბერთა) ქვეყანას.

8. აღთქმის კიდობნის ასაღებად უფალმა გამოარჩია ტომი ლევისი. მაშინ, როდესაც შეიკრიბებიან იმ ადგილზე, რომელიც უფალმა ღმერთმა გამოარჩია და მისი სახელი ეწოდა, უნდა აღმოიკითხონ წიგნი ესე სჯულისა წინაშე ძეთა ისრაელისათა: „არამედ ის ადგილი ეძებეთ და იქ

ნეკრესი – IV—XVI სს. იგი ნაქალაქარია— „ნელქარისი“. ძველი ქალაქის დიდებიდან აქ მხოლოდ ნეკრესის სამონასტრო კომპლექსი შემორჩა, რომელიც საუკუნეთა მანძილზე ქართული კულტურის უმნიშვნელოვანეს ცენტრს წარმოადგენდა. კომპლექსი მდებარეობს კავკასიონის ქედის განშტოებაზე, ულამაზეს ადგილას. იქიდან ხელისგულივით მოჩანს ალაზნის ველის ვრცელი, შესანიშნავი პანორამა.

მიდით, რომელსაც ყველა თქვენს შტოთა შორის ამოირჩევს უფალი, თქვენი ღმერთი, თავისი სახელის დასადებად, თავის სავანედ” (2სჯ. 12:5). რომელი ადგილი ამოირჩია უფალმა ღმერთმა და რომელ ადგილს ეწოდა უფალი ღმერთის სახელი-საბაოთ?

უფალ ღმერთს, მის რჩეულ ერს (ტომს), მათ ქალაქს და ქვეყანას ერთი და იგივე სახელი აქვთ: „უფალო შეისმინე, უფალო, ლხინება-ყავ! უფალო, მოიხილე, უფალო, ყავ, და ნუ ჰყოფნი შენთვის, ღმერთო ჩემო, რამეთუ სახელი შენი ზედწოდებულ არს ქალაქსა ზედა შენსა და ერსა შენსა ზედა” (დანიელი, 9:18)

ღმერთის სახელია „საბაოთ”, საბა-ღვინოს აღნიშნავს. ბიბლიის გადმოცემით, აღთქმულ ქვეყანაში არის „ტევნის ხევი”; აბრაამმა, პირველმა, ამოთხარა ჭა ანუ ბერ და იქ ახსენა უფალი ღმერთის საუკუნო სახელი. რაზე მიგვანიშნებს ეს გადმოცემები? სად შეიძლება ყოფილიყო ხევის სახელწოდებად „ტევანი”, თუ არა ვაზის თავდაპირველ სამშობლო მიწაზე? და სად უნდა დარქმეოდა ღმერთს სახელად ღვინოსთან დაკავშირებული ტერმინი, თუ არა იქ, სადაც უკვე ძვ. წ. აღ. III ათასწლეულის დასასრულსა და II ათასწლეულის დასაწყისში ვაზი სიცოცხლის ხედ იყო შერაცხული, ღვინო კი ღვთის პრივილეგიად და საკუთრებად ითვლებოდა?

9. „მსაჯულთას” მიხედვით უფალი ღმერთი გამოვიდა „მთასა სეირსა”. სეირის მთა არის ესავის სამკვიდრებელი-პურიტა და ღვინით მდიდარი მიწა; ბიბლიაში სეირის მთა მინიშნებულია კოლხეთის მთებიდან ახლოს (ისნ. 12:7); სეირის მთა ქალაქ კადედან, რომელიც უდაბნოში მდებარეობს, არის 11 დღის სავალზე (2სჯ. 1:2). იბადება კითხვა: კადედან 11 დღის სავალზე, პურიტა და ღვინით მდიდარი მიწა-სეირის მთა სად მდებარეობდა? თუ გავითვალისწინებთ ძველი დროის ტრანსპორტს, რითაც გადაადგილდებოდნენ ერთი ადგილიდან მეორეში (ბიბლიაში გადაადგილების საშუალებად სახედარი არის დასახელებული), 11 დღის სავალი მიწა დაახლოებით 1200 კმ. მაინც იქნება. კადედან ამ მანძილით დაშორებული პურიტა და ღვინით მდიდარი მიწა კი, როგორც რუკიდან ნათლად ჩანს, საქართველოა.

10. ბიბლიის გადმოცემით, აღთქმის კიდობნის წინაშე, უფალი ღმერთის საკურთხეველთან, საგალობლების მგალობლებად დადგენილნი იყვნენ ძენი ლევისნი: „ხმაშენყობილნი იყვნენ მესაყვირენი და მგალობელნი, რათა ერთხმად ეგალობათ უფლისათვის და ედიდებინათ” (2ნეშტ. 5:12); ზოგი მათგანი ქალწულურ ჰანგზე ახმიანებდა, ზოგი კი დადგენილი იყო სალოტბაროდ; „ქენანიაჰუ ლევიანთა მთავარი, სახიობის ხელმძღვანელად განაწესეს, ვინაიდან მცოდნე იყო” (1ნეშტ. 15:22).

ტბეთი — X ს.

მონამეტა — VII ს.

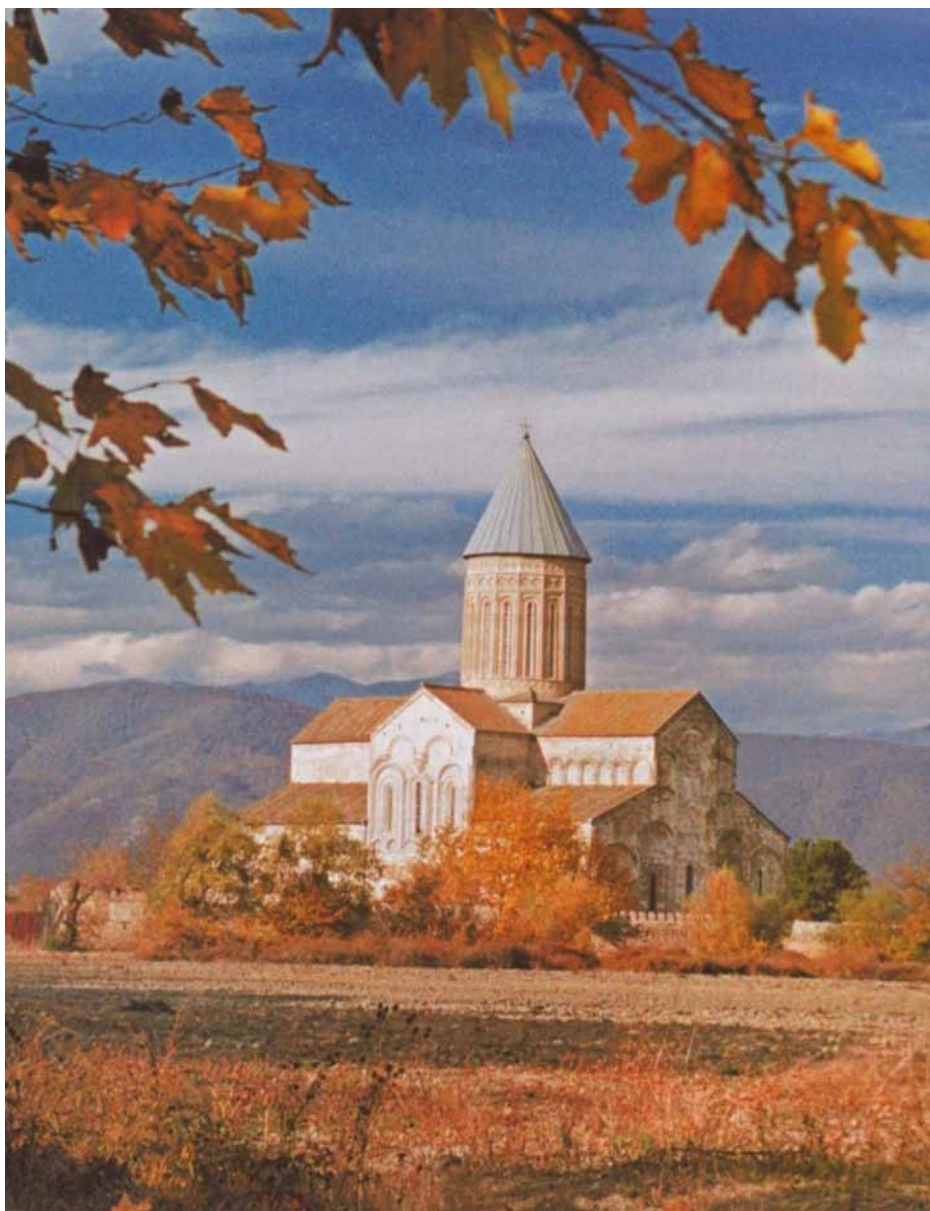
ამ გადმოცემებში ვფიქრობთ საუბარია მრავალხმიან საგალობლებზე. შევნიშნავთ, რომ მრავალხმიანი საგალობლები მხოლოდ ქართველებს გვაქვს.

11. სიბრძნე ზირაქისა-ში საუბარია ღვინის სმის ტრადიციაზე, კულტურაზე, თამადაობის ინსტიტუტზე: „კაცთა სიცოცხლისათვის ღვინო საჭიროა, თუკი მას ზომიერად შესვამენ. რა არის სიცოცხლე ღვინის გარეშე? იგი ხომ კაცთა სასიხარულოდ შეიქმნა” (სიბრ. ზირაქ.31:27); „გულის სიხარული და სულის შვებაა ზომიერად და დროის შესაფერისად შესმული ღვინო” (სიბრ. ზირაქ.31:28); „თუ სუფრის უფროსად დაგსვეს, თავს ნუ აიმაღლებ, არამედ იყავი მათ შორის, როგორც ერთი მათგანი; ჯერ მათზე იზრუნე და მერე დაჯექი” (სიბრ. ზირაქ.32:1); „ისაუბრე წინამძღოლო, რადგან ეს შეგეფერება დარბაისლური ცოდნით, და მუსიკასაც ნუ დააბრკოლებ. როგორც ლალის ბეჭედიან ოქროს სამკაულში, ასევე მუსიკის კეთილხმოვანებაა ნადიმზე ღვინის სმისას” (სიბრ. ზირაქ. 32:3,5);

საინტერესოა, ღვინის სმის ტრადიცია, თამადაობის ინსტიტუტი, უძველეს დროს, ქართველების გარდა ჰქონდა სხვა რომელიმე ერს? თუ არ ჰქონდა (ვფიქრობთ, რომ არ ჰქონდა), მაშინ ვის ტრადიციებზე გადმოგვცემს ბიბლია? უნებურად ქართული ტრადიციები წარმოგვიდგება თვალწინ.

ვაზი აქტუალურია ახალ აღთქმაშიც. ღვინო გაიგივებულია იესო ქრისტეს სისხლთან. ძველ მეტაფორასულ კრებულებში იესო ქრისტე ახალ ნოედ იწოდება. ზოგადად, ვაზი ქრისტიანული რელიგიის სიმბოლოა, რასაც მოწმობს უნიკალური ხატი, რომელზეც გამოსახულია ვაზი და იესო ქრისტე წიგნთან ერთად; ეს ხატი იდეურად გადმოგვცემს რას, თუ არა იმას, რომ ბიბლია და იესო ქრისტე უშუალოდ უკავშირდება ვაზს? ამასვე მოწმობს უნიკალური ხატი–სახელწოდებით–„შენ ხარ ვენახი”, რომელზეც გამოსახულია ღვთისმშობელი, ყრმა იესოთი ხელში, ვაზის მტევნებთან ერთად.

საქართველო გადმოცემით ღვთისმშობლის წილხვედრი მიწაა. ამის გამოძახილია ლეგენდა, რომლის თანახმად წმინდა ნინოს ღვთისმშობელი გამოეცხადა, ვაზის ჯვარი გადასცა და საქართველოში გამოგზავნა. ამ ლეგენდის შექმნას, რა თქმა უნდა, საფუძველი ჰქონდა. ჩვენი მოკვლევის შედეგს სწორედ რომ იმ საფუძველთან მივყავართ, რომელმაც ეს ლეგენდა წარმოქმნა და რომელმაც განაპირობა: 1. ხატწერაში ვაზის გამოყენება ასეთი მნიშვნელოვანი დატვირთვით; 2. ქართული ეკლესია-მონასტრების მოჩუქურთმება ვაზის მტევნებით; 3. ვაზი-ქრისტიანული რელიგიის ძირითადი სიმბოლოა.

ალავერდი. XI საუკუნის საკათედრო ტაძარი, საეპისკოპოსო ცენტრი

დღეს დგას საკითხი ვაზით გაცხადდეს ბიბლიის ჭეშმარიტი სამშობლო. ამის დამადასტურებელი მტკიცებულება თავად ბიბლიაა. და ეს მნიშვნელოვანია ჩვენი ქვეყნისთვის, და არა მარტო ჩვენი ქვეყნისთვის, ბიბლია ხომ მსოფლიო მნიშვნელობის წიგნია.

ბიბლიასთან დაკავშირებით ენციკლოპედია გვაუწყებს: „ძველი აღთქმის პირველ წიგნში წარმოდგენილი ლეგენდები ქვეყნიერების გაჩენის, ადამიანის წარმოშობისა და მსოფლიო წარღვნის ამბავი შუმერულ ლიტერატურულ ტრადიციებს უკავშირდება; ძველი აღთქმის წიგნებში მნიშვნელოვანი ცნობებია ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების (ბაბილონი, პალესტინა, ქანაანი, ეგვიპტე) ისტორიის შესახებ, რომლებსაც ხშირად არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგებიც ადასტურებს“.

ამდენად, როდესაც ჩვენ ვსაუბრობთ ბიბლიაზე, მიზანშეწონილია გავიხსენოთ შუმერის ისტორია, მათი ღვანლი და ისტორიული ბედ-იღბალი. ძვ.წ.აღ. III ათასწლეულის მიწურულსა და II ათასწლეულის დასაწყისში შუამდინარეთში თანდათანობით სახლდებიან დასავლეთ სემიტები-ამორეველები—მეჯოგე—მომთაბარე ტომები; შუამდინარეთის უკანასკნელი შუმერული (ფორმალურად) პერიოდი იყო „ძვ. წ. აღ. 2112-1997 წ.წ.; შუმერები თანდათან შეერივნენ სემიტებს და ძვ. წ. აღ. XVIII საუკუნეში საკუთარი სახეც კი დაკარგეს.

აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ზოგიერთი მკვლევარი შუმერებს კავკასიიდან მოსულებად თვლის; საყურადღებოა ივანე ჯავახიშვილის ცნობა, რომ ანთროპოლოგების დასკვნით, უძველეს დროს კავკასიასა და შუამდინარეთში ერთი მოდგმის ხალხი ბინადრობდა.

გამომდინარე იქიდან, რომ მკვლევართა საერთო აზრით, ბიბლია უკავშირდება მესოპოტამიას, მართებული იქნება თვალი გავადევნოთ ბიბლიურ გადმოცემებში ასახულ ისტორიულ მოვლენებს და ძველი აღმოსავლეთის ისტორიას ერთდროულად, ანუ ვიმუშაოთ პარალელურ რეჟიმში.

პირველი საგულისხმო მოვლენა, ფაქტი, არის ის, რომ ბიბლიის გადმოცემით, აბრაამი, ოჯახთან ერთად, ტოვებს თავის სამკვიდრებელს, სამხრეთ შუამდინარეთის ქალაქ — ურს და მიდის ჩრდილოეთით, ხარანში. ბიბლიური ისტორიის ქრონოლოგიის მიხედვით აბრაამი მიდის შუამდინარეთიდან დაახლოებით ძვ. წ. აღ. 1800-1750 წ.წ. ჩვენი მოსაზრებით, ბიბლიის ეს გადმოცემა უკავშირდება ისტორიის იმ პერიოდს, როდესაც ამორეველები ხელთ იგდებენ ძალაუფლებას შუამდინარეთის მთელ რიგ ქალაქებში.

აბრაამთან დაკავშირებით ჩვენ ზემოთ გვქონდა საუბარი, მაგრამ მართებული იქნება კიდევ უფრო მეტი ყურადღებით მოვეპყროთ ამ საკითხს, რადგან ეს ფრიად მნიშვნელოვანია; აბრაამი ხომ ღმერთის ღჩეულია, ნოეს შემდეგ, ვისთანაც უფალმა ღმერთმა აღთქმა დადო. საყურადღებოა, რომ

ანანურის ციხე — XVI—XVII სს.

გრემი. კახეთის სამეფო-სატახტო ქალაქი-XVI-XVII სს.

ბიბლიის მიხედვით აბრაამის სატომო სახელია ყებერი, ანუ წებერი, რომელიც ასევე არის კახეთის უძველესი ქალაქის-კახოს-კუხოსის ტომთა გაერთიანების ცენტრის-თავდაპირველი სახელი (ბერ ანუ წბერ-წებერი), შემდგომ, ანტიკურ ხანაში, აღმოსავლეთ საქართველოს სახელწოდება და ამ ტერიტორიაზე მცხოვრებთა საერთო ეთნიკური სახელი. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ბერძნები აღმოსავლეთ საქართველოს იბერიას უწოდებდნენ, რომაელები კი ჰიბერიას (Iberia-Hiberia).

იბადება კითხვა, როგორ აიხსნება ქართული „ბერ“ ძირის შემცველი ეთნონიმის არსებობა შუამდინარეთის მიწაზე? ამასთან, ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ აბრაამის გვარ-ტომობას ნათელს ჰფენს მისი ქმედება, რომ მან პირველმა ამოთხარა ჭა-ღვინისა. ისტორიული რეალობა ცხადყოფს, რომ ღვინისათვის განკუთვნილი ჭა, ორმო, წბერი, თუნდაც ბერ—ბიბლიის მიხედვით, რაგინდ სახელიც ერქვას, ამას არ აქვს მნიშვნელობა, აქ მთავარია ფაქტი, პირველად ქართველებმა გააკეთეს.

ამდენად, როდესაც ჩვენ ვსაუბრობთ ქართველთა და შუმერთა შესაძლო ნათესავობის შესახებ, უნდა გავითვალისწინოთ ბიბლიის ეს გადმოცემა, რომელიც ნათელს ჰფენს შუამდინარეთის უძველეს მკვიდრთა ეთნიკურ ვინაობას.

მივყვეთ ბიბლიას და აბრაამის დროიდან დაწყებული შევეცადოთ ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით ამოვიკითხოთ მნიშვნელოვანი ისტორიული მოვლენები და შევადაროთ ისტორიკოსთა მიერ აღწერილ ძველი აღმოსავლეთის ისტორიას.

ჩვენ ზემოთ გვქონდა საუბარი, რომ აბრაამის ძის-ისაკის ძეთა შორის მოხდა დაპირისპირება, ესავმა დაკარგა მემკვიდრეობა და კურთხევა, რაც მზაკერულად მიიღო იაკობმა, ანუ ისრაელმა; ისაკი ეუბნება იაკობს: „აბრაჰამის კურთხევა მოგეცი შენ და შენს ნათესავს და დაიმკვიდრე ქუეყანაჲ ესე მწირობისა შენისა, რომელი მოსცა ღმერთმან აბრაჰამს“ (დაბ. 28:4). სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით მწირი-ესე არს უცხო ვინმე უცხოთა ადგილთა იყოფოდეს და გამოიზ(ა)რდებოდეს; ე.ი. გამოდის, რომ იაკობი (ისრაელი) აბრაჰამის კუთვნილ მიწაზე იყო მოსული; არადა, ბიბლიის მიხედვით, ქანაანის მიწაზე არის საუბარი: იაკობის ცოლი, რაქელი, მოკვდა ქანაანის ქვეყანაში, სანამ მიუახლოვდებოდნენ „ცხენთსარბიელსა მას ქუეყანასა ქაბარათასასა“ (დაბ. 48:7), ანუ ჩვენი მოსაზრებით ზიბერთა ქვეყანას. გავავლოთ პარალელი ბიბლიაში ამოკითხულ ამ ცნობასა და მკვლევართა მიერ გაკეთებულ დასკვნას შორის; ივანე ჯავახიშვილი წერს: „გერმანელმა მეცნიერებმა ჰ. გელცერმა და ე. შრადერმა ქართულ

ისტორიას დიდი სამსახური გაუწიეს მით, რომ ასურული წყაროებიდან ტაბალის და მუსკების შესახები ცნობები ამოჰკრიბეს და შეისწავლეს. ტაბალი და მუსკი, ანუ ტიბარენნი და მოსხები, ძვ. წ. აღ. XII-XI სკ. გაცილებით სამხრეთით ბინადრობდნენ, ვიდრე ძვ. წ. აღ. IV სკ.”; ამასთან, გასათვალისწინებელია ძველბერძნულ ტრადიციაში დაცული წარმოდგენა სასპერების დიდი ხალხის შესახებ, რომელიც ნაკვალევი უნდა იყოს ძველისძველი (ასურულ-ბაბილონურ და მიდია-სპარსული) წარმოდგენების სუბარის (სუბართუს) დიდი ქვეყნის შესახებ.

ბიბლიის გადმოცემით, შუამდინარეთში გაბატონებულ ამორეველებს ისრაელიანები ცვლიან: „...და დაეშენა ისრაელი ყოველსა შინა ქალაქებსა ამორეველთასა” (რიცხ. 21:26). საყურადღებოა, რომ ამორეველების ჩრდილოეთ საზღვრად ბიბლიაში სახელდება აერმონის (ერმონის) მთა—„ველსა ზედა ლიბანისასა” (ისნ. 11:17) და არუერი (აროერი, არონი) (ისნ. 12:2);

ე. ი. ორი მთა, დასავლეთით, ლიბანის ველის ახლოს, აერმონის (იგივე ხერმონის, ჰერმონის, შორის) და მისგან აღმოსავლეთით-არუერის (არნონი) დასახელებულია საზღვრად ამორეველებსა თუ ისრაელიანებსა და ემათის (ხამათის), ხაბათის, ლაბკმათის, ლაბბოსასა, დაბირისათა, ედომის, მოაბის—ქვეყანას შორის (ისნ. 13:5, 25, 26; მსაჯ. 3:3; 11:18; რიცხ. 33:37), და ეს მნიშვნელოვანი ცნობაა, რადგან, პირველი: ემიელები ბიბლიის მიხედვით იგივე მუშქები არიან (2 სჯ. 2:10); მეორე: ედომი არის ესავის სამკვიდრებელი; მესამე: მოაბში სეითის, ანუ სეირის ძენი ცხოვრობდნენ (რიცხ. 24:18); მოაბის მეფის სახელია ეგლომ (მსაჯ. 3:15, 17); სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით: სეით-სმა, ეგლონ-ვენაჭი; გამოდის, რომ მოაბის მეფის სახელი ვენახთან ასოცირდება; მეოთხე: ისო ნავეს წიგნის მიხედვით ეგლომი (ყეგლონი) არის ქვეყანა და მისი მეფის სახელია დაბირი (დაბერი, დებირი); ამასთან, დაბირი (იგივე დაბრატი, დაბიროთი) ქვეყნის სახელწოდებაცაა (ისნ. 10:38; 12:18; 19:13); დაბირი (დაბერი), მსაჯულთას მიხედვით (1:11), ქალაქის სახელწოდებაა: „და აღმოვიდეს დამკჳდრებულთა მათ ზედა დაბირისათა და სახელი დაბირისაჲ იყო პირველად ქალაქი მნიგნობართაჲ”, რაც მეტად საყურადღებოა. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ივანე ჯავახიშვილის ცნობით, დობერა-დობირა სამეგრელოში ვაზებით დარგული ადგილის სახელი ყოფილა.

ჩვენი მოსაზრებით, ბიბლიაში მოხსენიებულ ქვეყნის აღმნიშვნელ სიტყვებს- „ქაბრათა” (ქაბარათა) და „დაბრატი” შორის განსხვავება არ არის, და ვფიქრობთ, რომ ერთი და იგივე ქვეყნის სახელწოდებაა, რაც საგულისხმო ფაქტია. ბიბლიაში მინიშნებულ საზღვრებს მაქსიმალური სიზუსტით თუ ვერ წარმოვაჩენთ, ის ხომ მაინც ნათლად ჩანს, რომ მცირე აზიის

ტერიტორიიდან სამხრეთით, ლიბანის მთებთან ახლოს და მის გადასწვრივ-აღმოსავლეთით მთები სახელდება შუამდინარეთში მოსული ხალხის-ამორეველების, შემდეგ ისრაელიანების, ჩრდილოეთის საზღვრებად.

თუ გავითვალისწინებთ სიტყვების-დაბერი, დაბირი, დაბრათი იგივეობას და ამ სიტყვაში ქართული „ბერ“ ძირის არსებობას, და იმასაც, რომ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მცირე აზიის საკმაოდ დიდი ტერიტორია იბერთა-ჰიბერთა ქვეყანას ეკუთვნოდა, ბიბლიიდან კი ნათლად ჩანს, რომ მთელი მცირე აზია ეკუთვნოდა „ქაბარათას“ (ქაბრათას) თუ „დაბრათას“, ანუ ჰიბერთა ქვეყანას, და იმასაც, რომ „დაბირი იყო ქალაქი მწოგნობართა“, მაშინ შევძლებთ გავაცნობიეროთ, თუ რატომ ჰქვია ალექმას „sefer habberit“ (იხ. 24:4).

კიდევ ერთხელ გვსურს შეგახსენოთ, რომ „ბერ“, ანუ „ჰბერ“, არის შემოქმედებითი მევენახეობის მთავარი ცენტრის-კახეთის უძველესი ქალაქის სახელწოდება.

საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ ისტორიულ ცნობებთან ერთად ტოპონიმები მნიშვნელოვანი წყაროა ამა თუ იმ ხალხის, ტომის და სხვა ეთნიკური ჯგუფის პირველსაცხოვრისისა და მიგრაციების კვალის დასადგენად. სხვა მხარეა, შევისწავლოთ ამ ტოპონიმების ეტიმოლოგია, ჩვენს შემთხვევაში ქალაქის სახელწოდება-ბერ, რომელიც შემდგომ ეთნიკურ და ტერიტორიის სახელწოდებად გვევლინება.

კიდევ ერთი ბიბლიური სიტყვა იმსახურებს ყურადღებას: სამოთხის პირველი მკვიდრის სახელი-ადამ; კაცთა მოდგმის ზოგად სახელად ქართველებს გვაქვს სიტყვა-ადამიანი, რომელიც სულხან-საბა ორბელიანის განმარტებით არის – ადამისგამონი; გამო-ქმნილსა ვიკითხავთ: ვის გამო იქმნა?; ადამიერი-ადამის ერთგანი. ვფიქრობთ, არც ერთ სხვა ენაში სიტყვა-ადამიანი არ ფიქსირდება; გამონაკლისი არის მხოლოდ თურქეთი, „ადამ“ ჰქვია, ესეც მცირე აზიის ტერიტორიაზე, ძველ დროში, ქართული სამყაროს არსებობის შედეგი უნდა იყოს.

სიტყვის წარმოშობასთან, მის მნიშვნელობასთან დაკავშირებით იტალიელი ისტორიკოსი ა. დონინი წერს: „ენა თავისებური საბადოა, რომელშიც ინახება კაცობრიობის ისტორიის სხვადასხვა ეპოქის საზოგადოებრივი გამოცდილება და იდეები. სიტყვის წარმოშობის ისტორიის გამოკვლევა ამ თვალსაზრისით ნაკლებ მნიშვნელოვანი როდია, ვიდრე ნამარხთა და არქეოლოგიურ განათხართა შესწავლა“.

ჯერ კიდევ X საუკუნეში დაწერა იოანე ზოსიმემ „ქება და დიდება ქართულისა ენისა“, სადაც ნათლად წერია ქართული ერისა და ენის გამორჩეულობისა და განსაკუთრებულობის

შესახებ: „დამარხულ არს ენაჲ ქართული დღემდე მეორედ მოსვლისა მესიისა სანამებელად, რაჟთა ყოველსა ენასა ღმერთმან ამხილოს ამით ენითა,... და ესე ენაჲ მძინარე არს დღესამომდე, და სახარებასა შინა ამას ენასა ლაზარე ჰრქვან, რამეთუ ყოველი საიდუმლოჲ ამას ენასა შინა დამარხულ არს...“. იქნებ მოვიდა დრო, თვით ბიბლიამ ახადოს ფარდა ნაპოვნ საიდუმლოს, რომელიც სწორედ „განსაკუთრებულ და გამორჩეულ“ ერს, ანუ ქართველებს, შეგვეხება და აღსდგეს იგი „ვითარცა ლაზარე“.

რეცენზია

დასაწყისშივე უნდა შევაქო შრომის ავტორი, ქ-ნი ელზა ასაბაშვილი — ვაზის, ბიბლიისა და საქართველოს, ამ სამი უნიკალური ფენომენით დაინტერესების გამო, რაც ამ ავტორის ამაღლებულ სულიერებაზე მეტყველებს, რამაც, ბუნებრივია, დადებითად განმანყო . . . ნაშრომი სიამოვნებით წავიკითხე, გავესაუბრე ავტორს და კმაყოფილი დავრჩი.

ამ მცირეფორმატიან ნაშრომში, ისტორიულ-არქეოლოგიურ, ლინგვისტურ, ეთნოგრაფიულ და ამპელოგრაფიულ წყაროებზე დაყრდნობით საკმაო სისრულით არის გაშუქებული ვაზის, ამ ღვთაებრივი მცენარის ადგილი ბიბლიაში. ვაზი საქართველოსთვის ყოველთვის განიხილებოდა, როგორც „სიცოცხლის ხე“, წმინდა სალოცავი მცენარე, რამაც განაპირობა წმინდა ნინოს ვაზის ჯვრით შემობრძანება და ქრისტიანობის ქადაგება საქართველოში, რასაც ნაშრომში სათანადო შეფასებას აძლევს ავტორი.

ლოგიკურია, რომ ნაშრომში უპირატესი ადგილი აქვს დათმობილი ამიერკავკასიის, კერძოდ, საქართველოს ისტორიული ტერიტორიის კულტურული ვაზის ფორმათა წარმოშობის პირველად კერად აღიარების პრობლემას, რაზედაც მსოფლიო მეცნიერები უკვე აღარ დაობენ, რაც დასტურდება ბოლო პერიოდის გამოკვლევებითაც (შულავერის კულტურა, დმანისი).

შრომაში ფრაგმენტულად არის საუბარი ქართული ვაზის ჯიშების სახელწოდებათა წარმომავლობაზე. ამ ეროვნული განძის — ქართული ვაზის ჯიშებისადმი სიმპატიით განწყობილი ავტორი ცდილობს ზოგიერთი უნიკალური, უძველესი ქართული ვაზის ჯიშის, კერძოდ საფერავის ისტორიული სახელწოდების წარმომავლობა ახსნას ჯიშის სახელწოდების ფუძეში არსებული მოფერების გამომხატველი „საფერეს“ გამოყენებით, რაც არ მიგვაჩნია მართებულად, რაზედაც ავტორიც დაგვეთანხმა (შენიშვნა გათვალისწინებულია).

„საფერავი“ მისი გამორჩეული თვისებებით — მარცვლის რბილობში არსებული შემფერავი ნივთიერებებით იშვიათია და აქედან მომდინარეობს მისი სახელწოდებაც (ივ. ჯავახიშვილი) და ასეა აღიარებული მთელ მსოფლიოში, რაშიც კორექტივის შეტანა გაუმართლებელია.

შრომაში მოტანილია თქმულებები, ლეგენდები, მითები, ქართულ ვაზსა და ღვინოზე; ქართველური ტომების ვაზსა და ღვინოსთან განუყოფელ ურთიერთობებზე, მდიდარ ტრადი-

ციებზე; შრომაში ავტორი გამოთქვამს საკუთარ მოსაზრებებს, რაც უდაოდ საინტერესო იქნება ფართო საზოგადოებისათვის, მკითხველისათვის.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის საფუძველზე მიზანშეწონილად მიმაჩნია ნაშრომის გამოქვეყნება; ამგვარი ხასიათის წიგნის გამოცემა ვაზისა და ღვინის სამშობლოში მისასალმებელია.

სასურველია ითარგმნოს ინგლისურ ენაზე.

ნოდარ ჩხარტიშვილი

საქართველოს სოფლის მეურნეობის მეცნიერებათა აკადემიისა და
მევენახეობა-მელვინეობის საერთაშორისო
აკადემიის აკადემიკოსი, პროფესორი

რეცენზია

ელზა ასაბაშვილის ნაშრომში გამოთქმულია ბევრი საყურადღებო მოსაზრება ბიბლიურ ტექსტებსა და საქართველოს უძველეს ისტორიას შორის კავშირზე. შეიძლება ითქვას, რომ ამ კუთხით ბიბლიის ტექსტი არავის შეუსწავლია ქართულ ისტორიოგრაფიაში.

ვაზის, ბიბლიისა და იბერიის (ქართლის) ურთიერთკავშირის კვლევა, იმ კუთხით, როგორც ამას აკეთებს ავტორი არა მარტო საინტერესო, არამედ მნიშვნელოვანია ჩვენი უძველესი ისტორიის, ჩვენი ფესვების შესასწავლად.

ავტორის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მან ზედმიწევნით კარგად შეისწავლა, როგორც ძველი, ისე ახალი აღთქმის წიგნები და საინტერესო პარალელები გაავლო უძველეს მევენახე-მეღვინე ხალხთან-ქართველებთან. საინტერესოდ მსჯელობს ავტორი ნელქარისის (ნეკრესი) უძველეს სახელწოდება ბერ-ებერზე, და ქართული „ბერ“ ძირის შემცველი ეთნონიმის არსებობაზე შუამდინარეთში.

საერთოდ, წერილში ბევრი საინტერესო ვარაუდია გამოთქმული და ყველა ეს საკითხი შემდგომ კვლევას საჭიროებს. მისასალმებელია, რომ ავტორი ელზა ასაბაშვილი იკვლევს ასეთ რთულ საკითხებს და მისი ნაშრომი ნამდვილად გამოსაქვეყნებელია.

ზაზა აბაშიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

რეცენზია

კავკასია და, კერძოდ, საქართველო, ვაზის უძველესი სამშობლოა. ქარველი ხალხის ეთნიკური იდენტობა, უპირველესად, ვაზისა და ღვინის სიმბოლოში გამოიხატება. კაცობრიობის დასაბამიდან ვაზი და მისი ნაყოფი ადამიანის ყოფის განუყოფელ ატრიბუტს წარმოადგენდა. იგი დანინაურებული სამეურნეო-კულტურული ტრადიციების მქონე ხალხების მთავარი კულტურა იყო და განსაზღვრავდა კიდევ ქვეყნისა და ხალხის განვითარების დონეს. მასთან პირველი შეხვედრა ადამიანს, ალბათ, ძველი ქვის ხანაში, შემგროვებლობითი მეურნეობის პირობებში მოუწია. ვაზი უამრავი სახესხვაობით ველურ ბუნებაში ხარობდა და როდესაც ადამიანმა მისი ნაყოფი იგემა, იმთავითვე ღვთაებრივ საჩუქრად მიიღო იგი. ჩვენი პრეისტორიული წინაპრებისთვის იგი ყველაზე ხელმისაწვდომი იქნებოდა, რადგან საქართველოს კლიმატი და ნიადაგი ხელს უწყობდა ველური ვაზის უამრავი ჯიშის არსებობას, მის გავრცელებას ქართველი ტომებით დასახლებულ გეოგრაფიულ არეალში. მწარმოებლურ მეურნეობაზე გადასვლისთანავე ადამიანმა პირველ რიგში ის მოიშენა, გაამრავლა და ცხოვრების გასაღამაზებლად გამოიყენა. საქართველოში მოპოვებული მდიდარი არქეოლოგიური მასალა ამყარებს თვალსაზრისს ვაზის კულტურის უძველესობაზე და ჩვენში მის პოპულარობაზე. მარტო ის რად ღირს, რომ ვაზის ჯვარი არის ქართველისთვის ქრისტიანული რწმენის სიმბოლო, რომ ქართულ ხატწერაში ვაზი და მისი ნაყოფი ასეთი მნიშვნელოვანი დატვირთვით გამოიყენება, უძველესი ქართული ეკლესია-მონასტრები მოჩუქურთმებულია ვაზის მტევნებით...

გარეშე მტრებს საქართველოში ბევრი რამ ეგულებოდათ, მათ შორის ყურძნის საუკეთესო ჯიშები და მრავალფეროვანი ღვინოები, რომელიც ქვეყნიდან დიდი რაოდენობით გაჰქონდათ. ქართველი ხალხის დასაჩოქებლად და გასატეხად ვაზის კულტურას ხშირად ჰკაფავდნენ, მაგრამ გულგაუტეხელი ქართველი კაცი ისევ რგავდა, ეფერებოდა და ამრავლებდა. ბიბლიაში დიდი ადგილი ეთმობა ვაზისა და ღვინის თემას, უძველესი ხალხების კავშირს ამ კულტურასთან. ელზა ასაბაშვილის ბროშურაში ყურადღება გამახვილებულია ბიბლიურ გადმოცემებზე, დაძეხნილია პარალელები ბიბლიურ და უძველეს იბერიულ-კოლხურ სამყაროს შორის. ავტორი აკეთებს შედარებებსა და დასკვნებს. ამ დასკვნებიდან ბევრი რამ შეიძლება სადავო იყოს, თუ გავითვალისწინებთ ამგვარი თემების კვლევის სიძნელეს, ეს არც არის გასაკვირი. ავტორი

გვახსენებს უძველესი ქართველი ტომების განსახლების არეალსა და მათ კავშირებს, შუმერული ლიტერატურული და კულტურული ტრადიციების სიახლოვეს სემიტურთან, ვენახის კულტურის როლს ქართველების ყოფაში, მსჯელობს თამამად, ცდილობს თავისი ჰიპოთეზების სისწორეში დაგვარწმუნოს...

ავტორი ამტკიცებს და ვერავინ შეედავება, რომ ქართველებს ოდითგანვე გამორჩეული დამოკიდებულება გვაქვს ღვინოსა და ვაზთან, რომ საუკუნეების მანძილზე, ჯვართან და ქრისტეს რწმენასთან ერთად, ამ უძვირფასეს კულტურას თავივით ვუფრთხილდებოდით. ამგვარ დამოკიდებულებას იქნებ ის პრეისტორიული საიდუმლოც ამაგრებს, რისი ახსნაც ავტორს წმინდა ნიგნების დახმარებითა და ისტორიული წარსულის მისეული რეკონსტრუქციით სურს.

დოდო ჭუმბურიძე,

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

**ბროშურა დაიბეჭდა ღვინის კომპანიების
ფინანსური დახმარებით:**

1. შპს „შატო მუხრანი“
2. შპს „წინანდლის ძველი მარანი“
3. შპს „კახური ტრადიციული მეღვინეობა“
4. სს „თბილღვინო“
5. სს „თელიანი ველი“
6. შპს „ალკოჰოლური სასმელების კომპანია ალავერდი“
7. შპს „თელავის ღვინის მარანი“
8. შპს „გუგული“
9. შპს „ტიფლისსკი ვინნი პოგრებ“
10. შპს „ვაზი+“
11. შპს „სარაჯიშვილი“
12. სს „ბაგრატიონი—1882“
13. სს „გომის სპირტის და არყის კომპანია“
14. შპს „შუხმან ვაინს ჯორჯია“
15. სს „კორპორაცია ქინძმარაული“

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს ეკლესიის კალენდარი, 1963 წ.
2. Г. Гече, Библейские истории, Москва 1988 Г.
3. И. А. Крывелев, Библия: историко-критический анализ, Москва 1982 Г.
4. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ-1, 1970 წ.
5. შოთა ძიდიგური, სიტყვის ცხოვრება, 1988 წ.
6. ილია აბულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, 1973 წ.
7. ალ. ლლონტი, ქართულ კილო-თქმთა სიტყვის კონა, 1984 წ.
8. სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, ტ. IV₁, IV₂, ლექსიკონი ქართული, 1965 წ.
9. ა. დონინი, ადამიანები, კერპები და ღმერთები, თბ. 1965წ.
10. ზ. კოსიდოვსკი, როცა მზე იყო ღმერთი, თბ 1982 წ; ბიბლიური თქმულებები, 1976 წ.
11. ვ. ჭიაურელი, ქართული ღვინო, თბილისი, 1984 წ.
12. ბიბლია, მცხეთური ხელნაწერი (მოსეს ხუთნიგნეული, ისო ნავე, მსაჯულთა, რუთი), თბ. 1981 წ.
13. ბიბლია, წიგნი ძუელის აღთქუმისანი, შესაქმისად, გამოსვლათად, თბ. 1989 წ.
14. ბიბლია, მცხეთური ხელნაწერი, თბ. 1986 წ.
15. ძველი მეტაფრასული კრებულები, 1986 წ.
16. რევაზ რამიშვილი, ქართული ვაზისა და ღვინის ისტორია, თბილისი 2000 წ.
17. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, თბ. 1986 წ; თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. V, თბ. 1979 წ.
18. ქართული ენციკლოპედია, თბ. 1985 წ.
19. ნ. შამანაძე, ქართული ხალხური ლეგენდები, თბ. 1973 წ.
20. ლ. ჭილაშვილი, ვენახი, ღვინო და ქართველები, თბ. 2004 წ.
21. ა. ლეკიაშვილი, შენ ხარ ვენახი, თბ. 1972 წ.
22. Эрик Нюстрем, Библейский словарь, Москва 1980 Г.

ELZA ASABASHVILI

*Vine, Bible
and Georgia*

TBILISI
2011

Consultants: Zaza Abashidze
Vakhtang Kvantaliani
Vladimer Kikilashvili
Dimitri Gagunashvili
Tinatin Kitoshvili
Dodo Chumburidze

Editor: Luiza Davitashvili

Design: Maka Baliashvili

ISBN 978-9941-0-2873-1

Vine has very important place in the Holy Bible. Bible is the Book of Books. Its layers – from ancient times till today – keep many secrets. The secrets kept in its depth are very difficult to guess, though we will try to do this, taking into account the words' etymology and toponymy.

Scientists and researchers exclude the priority of nations of Semite or Indo-European origin in establishing wine-growing and wine – making. This opinion is confirmed by cuneiform inscriptions and obtained archaeological fossils, saying, that wine – growing existed in south Caucasus before Urartu as a state was established (G. Chitaia, 1964).

Pursuant to findings, scientists concluded, that “based on archaeological, historical or literature sources, ampelographic studies once again confirm priority of cultivating forms of vine in south Caucasus, particularly on the territory of Georgia. The conclusion is reaffirmed by facts, with one of the most reliable ampelographic sign – vine seeds, dated the 7 – 5 millennium B.C. (Shulaveri culture), found during archaeological excavations on Georgian territory.

“Vine and humans – this duality – is the historic event, and the result of their interaction is the dawn of Georgian civilization, that, without notes, can be started, at least beginning from the VI millennium B.C.” – writes academician Levan Chilashvili. Different things, found by archaeologists – wine vessels of different size, vine seeds and silver - covered vine rods, belonging to the IV – III millennium B.C. are the inevitable confirmation of development of wine-growing and wine – making in Georgian tribes.

Geographic space of “Mtkvari – Arax Culture” (IV – III millennium B.C.) is the territory of wide habitat of Georgian tribes. Most of material culture show, that vine here was the main component of hieratic rites (L. Chilashvili, 2004).

In our legends and sagas the age of nation is often determined by the age of vine. E.g., the legend, recorded in Shiraki – “the Tears of Vine” – tells: “vine was asked about age-and the answer was no more, no less, but I am exactly of the age of Georgia” (N. Shamanadze, 1973).

Vine in Georgia is considered to be “the tree of life”. According to the legend, first enlightener of Kartli, St. Nino had made the cross, the symbol of the new religion, from vine.

Big portions of vine ornaments carved on ancient architectural memorials confirms great importance of vine in Georgian life. Very impressive are ornaments of bunch of grapes in Nikortsminda, Gelati, Vardzia, Samtavisi, Ikalto, Zarzma, Svetitskhoveli, Khakhuli and other churches.

Very impressive are amber-coloured Rkatsiteli, really pleasant, delicate and soft Saperavi had made Georgian wine well – known, and this is the result of the mind and diligence of Georgians. The endless love and adherence to vine made possible to nurture and keep variety of breeds of vine (about 500).

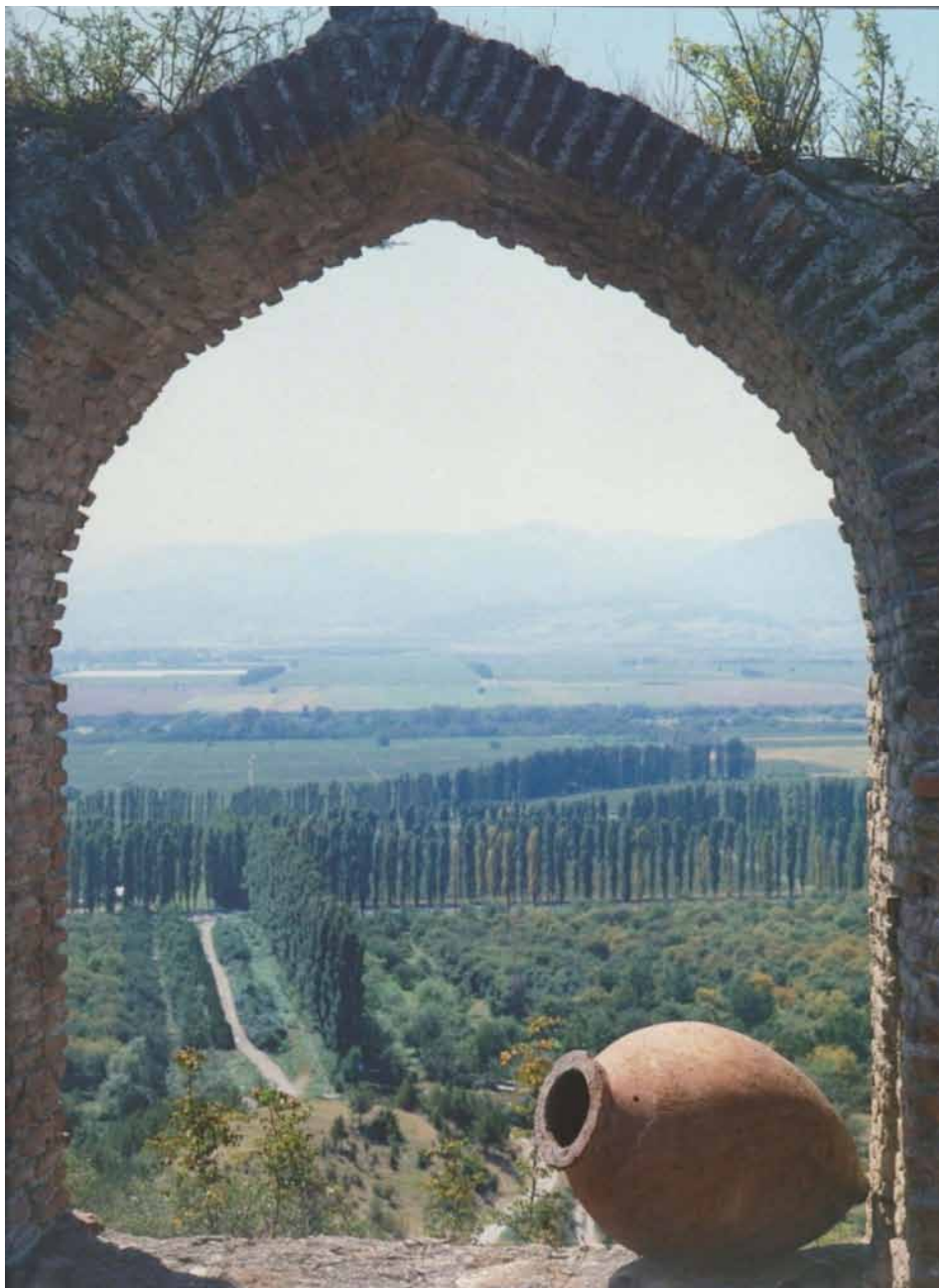
Legends from different countries tell, that the first vine was seeded by Adam, and the forbidden tree in the paradise was vine, and not apple. To our mind, legends often reflect truth, covered with myths, and that is confirmed by historians.

It is well known, that Georgia is motherland of wine. Two centers of creative viniculture were acknowledged – Kolkheti in western Georgia and Alazani valley in Kakheti, eastern Georgia, where the ancient town of “Ber” was, as Leonti Mroveli writes “Kakhos with the help of Kukhos had built Cheleti, called Ber as it was first built in Kakheti”. Introducing the name of the town “Ber” we want to turn your attention to such very important issue, as the relation between vine, Bible and Georgia; and this town with its initial name “Ber” is direct participant of this relationship.

Bible shows us the history of ancient world. It is very complicated to show precisely the time and exact place of historic events described in the Bible, but if we carry out comparative analysis of these events and the historic processes in Middle East, described by scientists, historians, and work in parallel, it will become possible to highlight historic events, and as the basis of it can be new archaeological findings. To our opinion, it is not correct to ignore the role of Georgia in the ancient history of Middle East, as many historic facts are directly connected with Georgian territory and Georgian tribes.

Outstanding scientist, investigator of religion, Hungarian philosopher Gustav Geche in his book “Bible Stories” writes: “These books contain not only studies and laws, but historic legends too. They tell us about distinguished nation, show, how the God had chosen one nation from the big family of mankind to serve him, and made this nation his own nation and cares about its future and prosperity (salvation)”. Though Geche clearly shows that distinguished are Hebrew nation, but the Old and the New Testaments can be read in different ways. As a starting point we can take the mainstream of the Bible, that God’s distinguished tribe (nation) is the nation that from ancient times keeps wine-growing and wine – making. The Bible story about Noah says, that Noah, distinguished person for God, after the Flood starts his business with setting the vineyard. He is the first wine-grower and wine – maker. The God ordered Noah to build the Ark, and save mankind from the Flood. The God had made a vow with Noah and he himself had built the first altar for the God.

Let’s follow the Bible, where after Noah one of the important persons is forefather Abraham, descendant

of a certain Eber – Keber. The word “Keber” in the text sometimes is replaced with “Hebrew”: “suppressed Kebers” – “suffered Hebrews” (Num. 24:24); “Abraham Hebrew” – “Abraham subsoils” (Gen. 14:13). And why Hebrews? According to historians, this term was introduced later. Besides, according to Sulkhan – Saba Orbeliani, Hebrew was derived from Eber, that says a lot. We can conclude that Abraham is Keber (Keber or Heber).

Bible stories clearly show, that Abraham is related to wine-growing and wine – making. Abraham was the first to dig out the well (Ber) and “called there on the name of the LORD, the Everlasting God” (Gen. 21:33). The name of the God is “Sabaot”, in ancient Hebrew language “Saba” means wine that allows us to judge, that this is not simple well, but the well made especially for wine. In ancient Georgian language special well for wine is called the place where the wine is pressed (in Georgian - sawnexeli) is the place for tramping grapes for making wine (Sulkhan – Saba Orbeliani).

The place where Abraham first dug out special well for wine he named the “Well of the Oath” or “Bersheba” (the same as “Bersabe”): “As they swears and vowed on this well to each other. And the name of God was forever”.

Besides, very interesting and important is the legend from the Bible, that Abraham was settled down on the “Well of the Oath”, that means Abraham was settled down on the Promised Land (in the Bible is clearly stated that they had vowed and named the God forever in the place where the well or ber was dug out by Abraham).

Thus, God’s chosen Noah and Abraham are closely related to wine-growing and wine – making, or they belong to the tribe of viniculture. Of course, not only these facts support the idea, that the distinguished nation (tribe) for the God is the wine-growing and wine – making nation from ancient times. Bible contains many legends that represent strong evidences, that it is the creature of the nation that is wine-growing and wine – making, and, consequently, its property.

We can list those legends of the Bible, that need special attention, review and representation, as these editions lead us to ancient Georgian wine-growing and wine – making tribes and to Georgian territory:

1. The location of two rivers (Tigris, Euphrates) out of four rivers of the paradise is known; another, Pishon, according to Bible, flows, where “there is gold”. What does this legend say? The question is: who were gold miners in those old ages?

Related to the paradise rivers the Bible thesaurus says: “Others considered, that the river Gihon- Arax, the

Davit-Gareji. VI c.

one that winds through the whole land of Cush, near the Caspian Sea; Pishon was considered to be the river that Turks call Fash and to ancient people was known as Fasis, flowing in the country of gold Kolkhida (Khavila) on the east from the Black Sea.

2. The genealogy of Adam and Eva is given in the fourth chapter of Genesis. The first son of Adam is Cain, he is “man of God” Cain is plowed the fields. In this genealogy very interesting is that the first man to make tools out of metal, Tubal-Cain, his sister Naamah and Noah – the first wine-grower and wine – maker were the children of a certain Lamech. That means they have common genetics.

Let’s make parallels in Bible legends and historic reality, who was the first blacksmith and the first wine-grower and wine – maker? As archaeological excavations show, first smiths (goldsmiths) and first wine-growers and wine – makers are Georgians. The evidence of this can be the gold mine of the IV – III millennium B.C. opened on the Sakdrisi Mountain and vine seeds from the VII – VI millennium B.C. opened in Dmanisi.

3. In Noah’s genealogy – sons of Noah: Shem, Ham, and Japheth – smith Tubal, Mosokh (undoubtedly Meskhs)... were the children of Japheth. In this genealogy very interesting is Eber – Keber, as among his descendents are Saba (same as Shaba), Havilah (the river Pishon flows in Havilah’s country), Abraham... that must be interesting, as Saba means wine.

As for Abraham, the Bible gives us very important note, that Abraham had “quite rich country with all goods and silver and gold” (Genesis, 13:2). Of course, the question arises: what territory was rich with gold? According to legends, Georgia owns mythical Golden Fleece.

To our opinion, it must be interesting to bring here what I. Krivelev, Doctor of Philosophy, thinks about relation of Bible with Abraham: “Initial point of Bible histories, on which is based not only Judaism, but Christianity, and even Islam too, are legends about patriarchs Abraham, Isaac and Jacob. That’s why in modern western historical – religious literature above mentioned three religions often are mentioned as “Abrahamistic”. Thus, establishing tribal belongingness of Abraham is very important.

Very interesting are Bible legends on Abraham’s sons Isaac and Ismail; The God vowed to Isaac. Isaac had dug out the well (like Abraham) and called it Shibka (?); and he called the town on that location “the well of vow”. Both, Abraham and Isaac lived in “the well of vow”.

4. What about sons of Isaac, Esav, Jacob (the same Israel), the Holy Bible gives very interesting data about them:

I. Esav, Isaac’s son, lived on the mount Seir, in the country of Edom;

Monastery of God. VI c.

Betania. XII c.

II. Esav, when he was hungry, exchanged mess of pottage for the birthright with Jacob, and thus lost the right of descent.

III. Esav, because of Jacob's insidiousness, lost benediction from his father, Isaac. His portion of benediction passed to Jacob.

IV. Esav had land for living, very rich with bread and wine, and his consecration was enhanced with bread and wine, as it is clearly seen from Bible text. It does not matter, that his portion of consecration was acquired by his brother Jacob. Here very important is reference to the land, very rich with bread and wine, and the fact, that the consecration was determined with bread and wine.

V. Besides, Esav had a sword, and the time will come, when he will put his brother's (Jacob's) yoke "on his neck from his sword".

VI. Regarding Esav, very interesting is following legend: "As Esav was studied and his hidden goals were shown, "On that day, says the LORD, I will destroy the wise out of Edom, and understanding out of Mount Esau" (Obad, 1:6,8); to our mind, finding Esav's land for living, very rich with bread and wine, Seir mountain, will not be difficult. It is well – known for the history that the land of Mesopotamia was not favorable for vine and best wine Sumers had taken from Caucasus (A. Donini).

VII. What about Jacob (Israel), in the Holy Bible he is referred, as fighting with God. According to Bible history chronology, Jacob lived in 1700 year B.C, or, approximately in this period Esav had lost consecration.

5. After Esav had lost consecration, it must be interesting to go on with story about Moses, who, according to Bible history chronology, lived in 1250 – 1230 years B.C.

According to Bible, the God had entrusted Moses to reveal his nation. Moses is from Leviticus. In some places it is said, that he is Hebrew.

According to Bible, God's chosen are Children of Levi. Among Children of Levi are Tubal (smith), Shimk (supervisor of vineyards), Makl, Mush (the same as Meshek)..., and again and again smith and wine-grower.

The God committed Moses to bring to pieces of wood to the Mount of God and write faiths and commandments that were written by God himself, but the Children of Israel had wiped them off. The question arises: on what language were written faiths and commandments by God initially, before Moses?

Besides, it is interesting what G. Geche writes in relation with Holy Bible: "As Bible of Hebrews tells about the union of the God and the man, it is called covenant (in Hebrew - sefer habberit – Exodus, 24:4). Christians had divided the Holy Bible so: the books, written under the sign of union of the God with Abraham and Moses,

Shio – Mgvime. VI c.

are called the Old Testament, and books about the union with Jesus – New Testament”. These words - sefer habberit – are absolutely not seen in the Georgian version of the Holy Bible”: “And wrote Moses all words of the God...” (Exodus, 24:4), and this shows that they were missed.

6. According to Bible legend, the Children of Levi had the Arc of the faith (that considers the Book of the Faith): “ at that time the God had chosen Levi’s relatives for building the arc of the faith, sacrificing and serving to the supplication in God’s name till today. Because of this there is no part and place between his Levi brothers, as the God himself is the part and the place of them” (2Sam. 10:8,9); consequently, very interesting is the genealogy of the Children of Levi: Shimk, the son of Shimk Berika, the son of Berika – Keber, or Heber.

7. The Old Testament in Hebrew is called sefer habberit. Again and again Heber. It is very interesting! Maybe it is the Book of Hebers? Besides, the initial name of the city of Nelkarisi (Nekres) is Ber – Hber – Heber, that later becomes the name of the tribe, or ethnic, and the territory, such a big load on the name in the text of the Holy Bible. But the basis of the word “Ber” is Georgian, it is well – known. And this says a lot. In relation with this we can bring the points of view of historians, scientists: “very helpful in studying Georgian history can be language, its analysis. The whole eras are accumulated in the language, and very often analyzing some terms can lead to very important findings in the ancient history of our country, sometimes even of the same importance, as archaeological excavations”.

It must be mentioned too, that Middle Asia in Bible is mentioned sometimes as Kaftor peninsula, sometimes as horseracing place. And very important is the information, that the horseracing place belongs to the country of Kabaras (Gen. 48:7); to our mind Kabarata is wrongly read word – Hiberians, as it is well known from the history, that quite significant territory of the Middle East belonged to the country of Ibers (Hibers).

8. The tribe Levis was chosen by the God for building the Arc of faith. When they came to the place that was chosen by God and was named after him, they had to read the Book of Faith before the Children of Israeli: “But you shall seek the place that the LORD your God will choose out of all your tribes as his habitation to put his name there. You shall go there,” (Deut. 12:5). Which place was chosen by God and which place was named after him – Sabaot?”

The God, his chosen nation (tribe), their city and country have the same name: “Incline your ear, O my God, and hear. Open your eyes and look at our desolation and the city that bears your name. We do not present our supplication before you on the ground of our righteousness, but on the ground of your great mercies.” (Daniel, 9:18).

Gelati. XII c.

The name of the God is “Sabaot”. “Saba” means wine. According to Holy Bible, there is the “Grapes Gorge” in the Promised Land; Abraham was the first to dig out the well, or Ber, and there he had called the God’s name unto ages of ages. What do these legends tell us? Where could be the gorge named “Grapes Gorge”, if not on the first motherland of the vine? And where could the God be named with the term related to wine, if not in the place, where by the end of III millennium and the beginning of the II millennium the vine was considered to be the tree of life, and the wine was God’s privilege and property?

9. According to “Judges”, the Lord went out of the “Seir Mountain”. Seir Mountain is Esav’s habitat – the land rich with bread and wine; the Seir Mountain is shown to be near Kolkheti mountains (Josh.12:7); mountain Seir is eleven – days walk away from the mountain Kade, which is in the desert (Deut. 1:2). The question arises: where was the land rich with bread and wine on the distance of eleven days walk from Kade? If we take into account the transport means available at that time (the mean of transportation according to the Holy Bible by that time was the donkey, the eleven – days walking distance must be approximately 1200 km. The land 1200 km away from Kade, rich with bread and wine is Georgia, what is very well seen on the map.

10. According to the Bible legend, the Children of Levi were established to sing canticles in format of the Arc of Faith, in front of the God’s altar: “it was the duty of the trumpeters and singers to make themselves heard in unison in praise and thanksgiving to the LORD (2Chron. 5:12); some of them had to sing as maidens, some had to be the leader of a chorus “Chenaniah, leader of the Levites in music, was to direct the music, for he understood it” (1Chron. 15:22).

To our mind, they speak about polyphonic canticles. It must be mentioned, that polyphonic canticles have only we, Georgians.

11. In Zirak’s wisdom the tradition of drinking wine is discussed, the existence of tost-master’s: “The wine is necessary for life of manhood, if it is taken moderately. What is the life without wine? It was made for man’s joy” (Zirak’s Wisdom. 31:27); “wine, drunk in time and moderately is the joy for heart and rest for the soul” (Zirak’s Wisdom. 31:28); “if you were put to be the head of the party, do not have too high an opinion of yourself, but stay among them, as one of them; first you must care about them and then sit down” (Zirak’s Wisdom. 32:1); “speak, tost-master, as it fits you with honorable knowledge, and don’t hamper the music. Like the ruby ring in gold, the sounds of music are the same at the party while drinking wine” (Zirak’s Wisdom. 32:3,5).

It is very interesting, had any other nation but Georgians the tradition of drinking wine, the habit of having

Nekresi – IV- XVI cc. It is the remains of ancient town – “Nelkarisi”. From the glory of the ancient town only the monastery complex of Nekresi remained. For centuries it was the important center of Georgian culture. The complex is located on the branch of the Caucasus mountain chain, in the very beautiful place. Wide, wonderful panorama of Alazani Valley opens from it.

the test master? If they had not (and we think that they had not), than whose traditions are described in the Holy Bible? Inadvertently Georgian traditions arise.

Vine is actual in the New Testament too. Wine is identified with Jesus Christ's blood. In metaphrastic collections Christ is called as new Noah. In general, vine is the symbol of Christian religion that is confirmed by unique icon, where the vine and Jesus Christ with book are shown; is not this icon ideally showing exactly, that the Holy Bible and Jesus Christ are directly connected with vine? The same is shown on the unique icon "You are the Vine" with the Mother of God, the child Jesus in her hand and vine with bunch of grapes is given.

Georgia, according to the legend, is the land, is the destiny of the Mother of God. The legend, according to which the Mother of God appeared to Saint Nino, gave her the vine cross, and sent her to Georgia, echoes with this. Of course, there was the basis for creating such legend. Our studies lead us exactly to the basis, that was put in establishing this legend and that determined following: 1. using vine with such load in icon painting; 2. pampering Georgian churches and monasteries with bunch of grapes; 3. vine is the main symbol of Christianity.

Today is important to establish real motherland of Christianity by vine. The holy Bible itself is the evidence of it. And this is important not for our country, and not only for our country, as Holy Bible is the book of universal importance..

In connection with the Holy Bible the encyclopedia says: "Legends presented in the first book of the Old Testament on the creation of the world, origin of humans and the Flood, are related to the Sumerian literature traditions; there are very important notes on the history of the Middle East countries (Babylon, Palestine, Canaan, Egypt) in the books of the Old Testament, that often are confirmed by archaeological excavations.

Thus, when we speak about the Holy Bible, is correct to connect it with Sumerian history, their role and historic destiny. By the end of the III millennium and the beginning of the II millennium B.C. Mesopotamia is inhabited by western Semites - Amorites, cattle-breeder and nomadic tribes; the last Sumerian period of Mesopotamia (formally) was 2112 – 1997 years B.C.; Sumerians step - by - step mixed with Semites and by the XVIII century B.C. they had lost their identity.

Here must be mentioned, that some investigators consider Sumerians to be comers from Caucasus; very interesting is the note from Ivane Javakhishvili that, according to the conclusions of anthropologists, in ancient times people of the same origin lived in Caucasus and Mesopotamia.

As the common conclusion of many investigators is, that the Holy Bible is related to Mesopotamia, it will be

Tbeti. X c.

Motsameta. VII c.

correct to follow in parallel historical events described in Bible legends and history of the ancient east.

The first interesting event, fact is that, according to the Bible legend, Abraham, together with his family, left his house in the town Ur in the south of Mesopotamia and goes to north, to Kharan. According to the Bible chronology, Abraham leaves from Mesopotamia 1800 – 1750 y. B.C. To our opinion, this legend from the Holy Bible is related to the period, when Amorevians seized power in many towns of Mesopotamia.

We had spoken about Abraham earlier, but it would be more appropriate to pay more attention to these issues, as it is very important; Abraham is God's chosen one after Noah, with who God had made a vow. It's interesting, that Abraham's tribal name is Keber, or Heber, the same as the initial name of the ancient town in Kakheti – the center of the union of Kakhos – Kukhos tribes (Ber or Hber – Heber). Later, in the antic era, it became the name of east Georgia and ethnic name of those who lived there. It must be mentioned too, that Greeks called Georgia Iberia, and Romans - Iberia-Hiberia.

The question arises – how can be explained existence of the ethnonyms in Mesopotamia? It must be mentioned too, that the tribal belongness of Abraham is shown by his affairs, by the fact that he had first dug out the well for wine. The historical reality shows, that the well for the wine, hole, tsber, or ber – according to the Holy Bible, whatever name it has, it does not matter. Here very important is the fact that it, for the first time, was made by Georgians.

Thus, when we speak about possible relations between Georgians and Sumerians, we must take into account the legend from the Holy Bible, that clarifies ethnic composition of ancient inhabitants of Mesopotamia.

Let's follow the Holy Bible, and, starting from Abraham's times try to read important historical events in chronological succession and compare them with the history of ancient east, described by historians.

Above we had said, that confrontation happened between children of Abraham and children of Isaac, Esav had lost his heirloom, and it perfidiously went to Jacob, or Israel; Isaac tells Jacob: "May he give to you the blessing of Abraham, to you and to your offspring with you, so that you may take possession of the land where you now live as an alien—land that God gave to Abraham" (Gen. 28:4). According to Sulkhan - Saba Orbeliani, offspring is some wanderer being and growing on unknown place; that means, Jacob (Israel) had come to Abraham's land; but in the Holy Bible they speak about the land of Canaan; Rachel, Jacob's wife, died in the country of Canaan, "in the land of Canaan on the way, while there was still some distance to go to Ephrata" (Gen. 48:7), or, to our opinion, in the country of Ibers. Let's make parallels between this story from the Holy Bible and the conclusion of investigators; Ivane Javakhishvili writes: "German scientists H. Geltser

Alaverdi. XI c.

and E. Schreder had made a lot for Georgian history by gathering and studying data on tabal and musks from Mesopotamian sources. Tabal and Musk, or Tibarrens and Moskhs, in XII – XI centuries B.C. lived much souther, than in IV century B.C.". Besides, the concept of ancient big nation of Saspers (perhaps it is the track of very old, Mesopotamian – Babylon and Midia – Persian concepts of the big country of Subar (Subartu), kept in ancient Greeks traditions, must be taken into account.

According to Bible legend, Amorevians, ruling in Mesopotamia, were replaced by Israeli: "and Israel settled in all the towns of the Amorites" (Num. 21:26).

According to the legend form the Holy Bible, the north border for Amorites was considered to be the mountain of Aermom (Ermon) – "in the valley of Lebanon" (Josh.11:17) and Aruer (or Aroer, Aron) (Josh.12:2).

That means, that two mountains, on the west, near the valley of Lebanon, Aermom (the same as Khermon, Hermon, Foris) and on the east – Aruer (Arnon), are named to be the border between Amorites or Israelian and country of Emat (Khamat), Khabat, Labkmat, Labbois, Dabis, Edom, Moab (Josh. 13:5, 25, 26; Judg. 3:3; 11:18; Num. 33:37), and this is very important information, as the first: Emim according to the Holy Bible are the same as Mushks (Deut. 2:10); the second: Edom is the place where Esav lives; the third: the children of Seit, or Seir, lived in Moab (Num. 24:18); the name of the king of Moab is Eglon (Judg.3:15, 17); according to Sulkhan - Saba Orbeliani, Seit - is drinking, Eglon – vineyard; according to above mentioned, the name of the king of Moab is associated with vineyard; the fourth: according to the book of Joshua, Eglom (Eglon) is the country and it's king's name is Dabir (Daber, Debir); besides, Dabir (the same is Dabrat, Dabirot) is the name of the country too (Josh. 10:38; 12:18; 19:13); Dabir (Daber), accordint to Judges (1:11), is the name of the city: "From there they went against the inhabitants of Debir (the name of Debir was formerly Kiriath-sepher)", what is very interesting. It must be mentioned too, that, according to Mikheil Javakhishvili, Dobera – Dobira in Samegrelo (in western Georgia) was the name of the place where vine was planted.

To our opinion, there is no difference between words in the Holy Bible "Kabrata" (Kabarata) and "Dabrat", that mean countries, and, we think that they are the name of one country, that is important. Though we cannot present borders determined in the Holy Bible precisely, we can clearly show that to the south from the Middle Asia territory, near to the mountains of Lebanon and across it – to the east, mountains are named to be the northern borders for nations that came to Mesopotamia – Amorites, after Israelians.

If we take into account sameness of the words – Daber, Dabir, Dabrat, and existence in the of Georgian stem "Ber", and also the fact, as we had already mentioned, that quite big territory of the Middle Asia belonged

Ananuri citadel. XVI-XVII cc.

Gremi. Capital Town of Kakheti. XVI-XVII cc.

to the country of Ibers – Hiberns, and we see from the Holy Bible, that the whole Middle Asia belonged to “Kabarata”(Kabrata), or “Dabrata”, or to the country of Hiberns, and the fact, that “Dabir was the city of scribes, then we can understand, why the Testament is called `sefer habberit~ (Ex. 24:4).

Once again we want to remind you, that “Ber” or “Hber” is the name of the oldest town of the main center creative wine – making – Kakheti.

It is well – known, that toponyms, together with historical data, are important source for determining initial habitat and trace migrations of nations, tribes and other ethnic groups. Another aspect is studying the etymology of these toponyms, in our case the name of the town – Ber later becomes the name of the ethnicity and territory.

One more word from the Holy Bible deserves attention: the name of the first resident of the paradise – Adam; the word, describing manhood in Georgian is “adamiani”, which, according to Sulkhan – Saba Orbeliani is “adamisgamoni”; we shall ask: who for he was created? Adamieri – belonging to Adam’s nation. To our mind, there is no other language that has the word like “adamiani”; the only exception is Turkey, where it is called “Adam”, and this can be the result of existence of Georgian world on the territory of Middle Asia in ancient times.

Related to the word origin, its importance, Italian historian A. Donini writes: “the language is very specific groove, in which social experience and ideas of the manhood from different era of the history are kept. Studying history of words’ origin from this point of view is not less important, than studying archaeological excavations”.

Even in X century Ioane Zosime wrote “Praise and Worship of Georgian Language”, where exclusiveness and outstanding features of Georgian language are described: Georgian language is buried till the day of the Second Advent of Christ for torturing the Messiah, in order to clear all languages with this language,... and this language is sleeping till this day, and within this Gospel Lazarus say, as all the secrets are buried within this language”... Perhaps the time has come for the Holy Bible itself to reveal the secret that really “outstanding and exceptional” nation or Georgians deserve, and rise “like Lazarus”.

Review

From the very beginning I want to say compliments to Ms. Elza Asabashvili, the author of the manuscript, for extending her interest to three unique phenomena - vine, Bible and Georgia, that shows her loftiness, and that made me positive to her... I had read the manuscript with great pleasure, had discussed it with the author and was extremely satisfied.

The place of vine – this divine plant - in the Bible is practically fully shown in this small – volume manuscript, based on historic – archaeological, linguistic, ethnographic and ampelographic sources. Vine for Georgia always was considered to be “the Tree of Life”, sacred worshipping tree, that determined Saint Nino entering Georgia with vine cross and sermonizing Christianity, what is sufficiently evaluated in the manuscript.

It is logic, that the problem of recognizing south Caucasus, and, especially, historic territory of Georgia, as primary hotbed of establishing cultural forms of vine, is prioritized in the manuscript. This is of no doubt for scientists for today, as it is confirmed by recent findings (Sholaveri culture, Dmanisi, south Georgia).

The origin of names of Georgian breeds of vine is also discussed in the work. The author sympathizes to national riches - Georgian breeds of vine, and she tries to explain the origin of some ancient unique Georgian breeds, sometimes these explanations are not correct, and while discussing this with the author she agreed.

There are stories, legends, myths on Georgian vine and wine, inseparable relations of Georgian tribes with vine and wine, rich traditions, the author gives her own opinions that must be very interesting for the audience for the readers.

According to all above mentioned, to my opinion, publication of the manuscript, very interesting book in the motherland of vine and wine, is welcome.

It would be helpful, if it is translated into English.

Nodar Chkhartishvili,
Academician of the Academy of Agricultural Sciences of Georgia
and the International Academy of Viticulture and Viniculture, Professor
(signed)

Review

Elza Asabashvili's manuscript bring many interesting ideas to our consideration regarding links between Bible texts and ancient history of Georgia. It can be said, that never before in Georgian historiography Bible texts were studied from this point of view.

Investigation of relationship between vine, Bible and Iberia (Kartli) in the way, as the author does it, is not only interesting, but is of great importance for studying our ancient history, our roots.

It must be said in honor of the author, that she had extremely well studied both Old and New Testaments and established interesting parallels with ancient wine-grower and wine – making nation – Georgians. Very interesting is the author's judgment on old name of Nelkarisi (Nekresi) - Ber – Eber, and existence of ethnonyms containing Georgian stem "Ber" in Mesopotamia.

In general, there are many interesting assumptions in the manuscript, and this issue needs further investigation. Praiseworthy, that the author Elza Asabashvili studies such complicated topics, and the manuscript deserves to be published.

Zaza Abashidze,

Doctor of History, Professor

(signed)

Review

Caucasus, and particularly, Georgia, is the ancient motherland of vine. Ethnic identity of Georgians, primarily is expressed in symbols of vine and wine. Since the dawn of manhood vine and its fruit was inseparable attribute of human's life. Vine was the main culture for nations with advanced agricultural traditions and mostly determined the level of development of the country and nation. The humans first met with it perhaps in the old Stone Age, during the hoarding farming period. Large diversity of vine could be met in nature, and when the humans first tried fruit, it was considered to be the God's present. It would be most available for our prehistoric ancestors, as the climate and soil in Georgia was favorable for existence of many sorts of vine, their spread on the territory of habitat of Georgian tribes. As soon as humans started cultivating plants, they started growing vine, breeding it, and using for making life more pleasant. Rich archaeological material, obtained in Georgia affirms idea that vine culture is very old in Georgia and it is very popular here. The fact, that vine cross for Georgians is the symbol of Christianity, in Georgian icon painting vine and its fruit have very significant sense, Georgian churches have vine ornaments...

Enemies of Georgia from outside the country knew that there were many things that they wanted to take, among them the best breeds of vine and wonderful wines that they were taking from the country in great amounts. Often in order to conquer and lower Georgian people, they were destroying vineyards, but brave Georgians re-seeded it, took care and cultivated. The topics of vine and wine, relation of ancient nations to them, take quite a place in the Holy Bible. Elza Asabashvili's brochure is focused on different legends from the Holy Bible, parallels between Bible and ancient Iberia – Kolkhida universe. The author makes comparisons and conclusions, some of these conclusions can be arguable, but, taking into account the complexity of the topic, it is not astonishing. The author reminds us the habitat of ancient Georgian tribes and their connections, proximity of Sumerian literature and cultural traditions to those of Semites, the role of cultivating vine in Georgians' life, her discussions are bold, she tries to assure us in correctness of her judgments.,,

The author affirms, and nobody can regret to this, that we, Georgians, initially had very special relation to vine and wine, that, for centuries, together with the cross and Christianity, this valuable culture, was cherished. Perhaps this relation is affirmed by that prehistoric secret, which author tried to explain by means of sacred books and her reconstruction of the past.

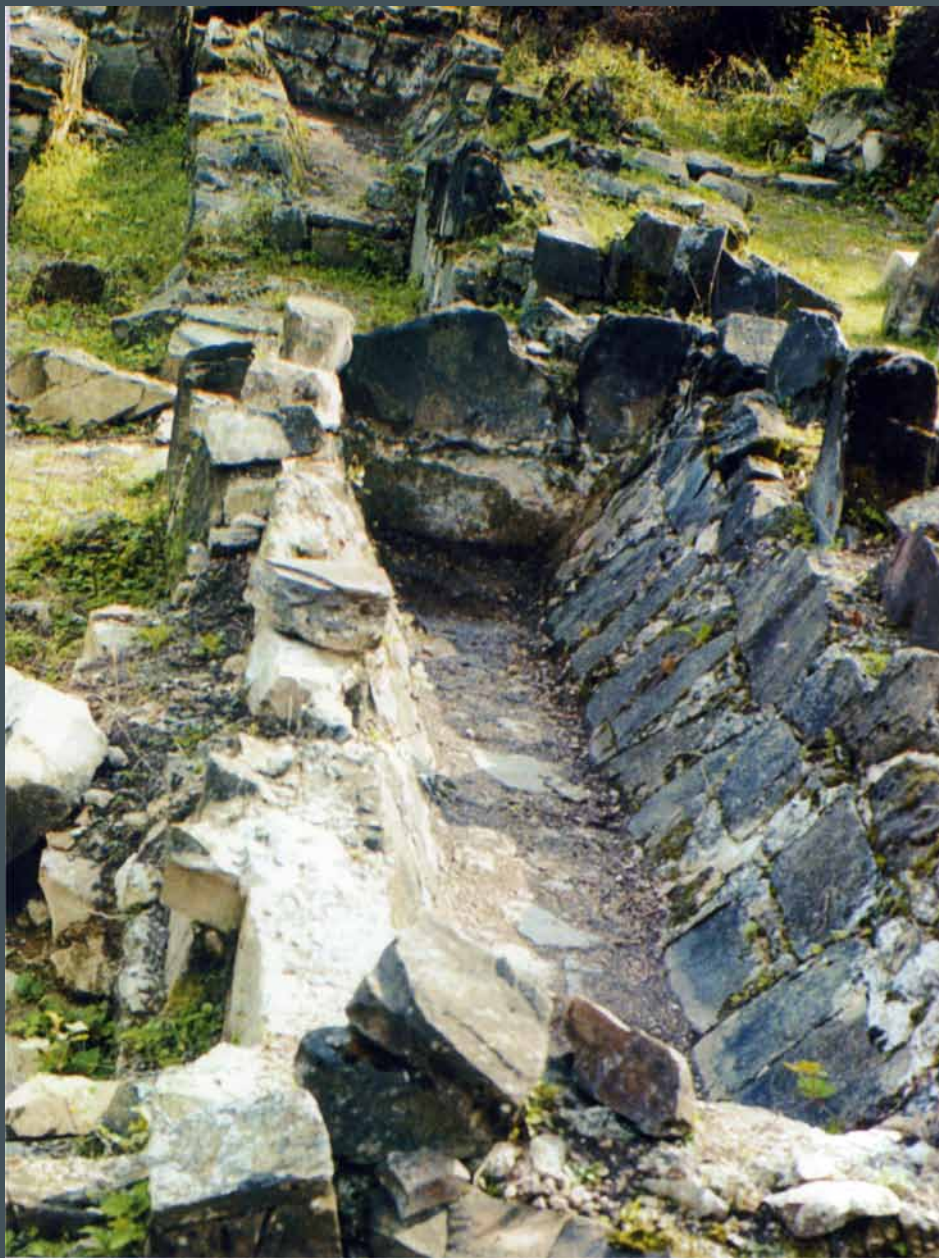
Dodo Chumburidze,
Professor, Doctor of Sciences, history.

FINANCIAL SUPPORT:

1. Joint-Stock Company “Chateau Mukhrani”
2. “Tsinandlis Dzveli Marani” Ltd. (Tsinandali Old Wine Cellar)
3. “Kakhuri Traditsiuli Megvineoba” Ltd. (Georgian Traditional Winery)
4. JSC “Tbilgvino”
5. JSC “Teliani Veli”.
6. “Alkoholuri Sasmelebis Kompania Alaverdi” Ltd. (Alcohol Beverages Company Alaverdi)
7. JSC “Telavis Gvinis Marani” (Telavi Wine Cellar)
8. “Guguli” Ltd.
9. “Tiflisskii Vinnii Pogreb” Ltd.
10. “Vazi+” Ltd.
11. “Sarajishvili” Ltd.
12. JSC “Bagrationi – 1882”
13. JSC “Gomis Spirtis da arkis kompania” (Gomi Alcohol and Vodka Company)
14. “Shukhman Wines Georgia” Ltd.
15. JSC “Korporatsia Kindzmarauli” (Kindzmarauli Corporation)

REFERENCES:

1. Calendar of Georgian Church, 1963 (in Georgian).
2. G. Geche, Bible Legends, Moscow, 1988 (in Russian).
3. I. A. Rhivelev. Bible: Historical – Critical Analysis Moscow, 1982 (in Russian).
4. Essays from Georgian History v. 1, 1970 (in Georgian).
5. Shota Dzidziguri, The Life of Word sityvis cxovreba, 1988 (in Georgian).
6. Ilya Abuladze, the Dictionary of Ancient Georgian Language, 1973 (in Georgian).
7. Al. Ghlonti, Collection of Georgian Proverbs, 1984 (in Georgian).
8. Sulkhan – Saba Orbeliani, Writings, v. IV1, IV2, Georgian Dictionary, 1965 (in Georgian).
9. A. Donini, Humans, Idols and Gods, Tbilisi 1965, (in Georgian).
10. Z. Kosidovski, When the Sun was the God, Tbilisi, 1982 (in Georgian); Bible Legends, 1976 (in Georgian).
11. V. Chiaureli, Georgian Wine, Tbilisi, 1984 (in Georgian).
12. Bible, Mtskheta Manuscript (Moses' Pentateuch, Joshua, Judges, Ruth), Tbilisi, 1981 (in Georgian).
13. Bible, Books of the Old Testament, Genesis, Exodus, Tbilisi, 1989 (in Georgian).
14. Bible, Mtskheta Manuscript (Daniel's, Small Book of Prophets and New Testament Books), Tbilisi, 1986 (in Georgian).
15. Old Metaphrazic Collections, 1986 (in Georgian).
16. Revaz Ramishvili, The History of Georgian Vine and Wine, Tbilisi, 2000 (in Georgian).
17. Iv. Jjavakhishvili, the History of Georgian Nation, Tbilisi, 1986 (in Georgian); twelve volumes of writings, v. 5, Tbilisi, 1979 (in Georgian).
18. Georgian Encyclopedia, Tbilisi, 1985 (in Georgian).
19. N. Shamanadze, Georgian Folk Legends, Tbilisi, 1973 (in Georgian).
20. L. Chilashvili, Vine, Wine and Georgians, Tbilisi, 2004 (In Georgian).
21. A. Lekiasvili, You are the Vine, Tbilisi, 1972 (in Georgian).
22. Eric Newstrem, Bible Dictionary, 1980 (in Russian).

მარანი, საწნახელი, ნეკრესი, ახ. წ. IV-V სს.
Marani, Winepress, Nekresi- IV-V cc.

ვარძია-XII ს.
Vardzia -XII c.